

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

ДИПЛОМСКИ РАД

Тема: Иконоборство VIII века

Ментор:

проф. др Радивој Радић

Кандидат:

Ана Пешић

Септембар, 2018.

Садржај

Списак скраћеница.....	1
Увод.....	5
I Лав III. Почетак иконоборства.....	7
1) Икона у раној Византији.....	12
2) Почетак сукоба око икона.....	16
3) Апологетика и догматика ране фазе иконоборства.....	20
II Константин V. Врхунац иконоборства.....	26
1) Припреме за сабор.....	29
2) Иконокластички сабор 754. године.....	34
3) Константинови прогони.....	37
III Слабљење иконоборства и успостављање култа икона.....	44
1) Лав IV Хазар (775-780).....	44
2) Ирина и Константин VI. Припреме за васељенски сабор.....	46
3) Однос Рима и Византије.....	52
4) Седми васељенски сабор 787. године.....	54
Закључак.....	61
Извори и литература.....	64

Списак скраћеница

Извори:

Апологетска слова	• Апологетска слова против опадача светих икона, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 291-317
Друга посланица Лаву Трећем	• Друга посланица светог оца нашега Григорија II папе римског о светим иконама цару Лаву Трећем Исавријанцу, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 281-285
Константин и Ирина	• Цар Константин и царица Ирина најсветијим епископима сабраним на сабору у Никеји (787), Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 370-373
Одлука јеретичког сабора	• Одлука јеретичког сабора у Јерији 754. године, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 318-322
Одлука сабора у Никеји	• Одлука светог и великог сабора васељенског - другог у Никеји, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 381-384
Посланица источних патријараха	• Посланица источних патријараха патријарху Тарасију, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 337-342

- Посланица Јовану
Синадском
- Посланица Германа цариградског патријарха Јовану Синадском епископу, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 243-246
- Посланица папе Адријана
- Посланица папе Адријана цару Константину и царици Ирини, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 349-364
- Посланица Теодора
- Саборна посланица Теодора, најсветијег патријарха јерусалимског, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 342-348
- Посланица Томи
Клавдиопољском
- Посланица цариградског патријарха Германа епископу Томи Клавдиопољском, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 250-262
- Прва посланица Лаву
Трећем
- Прва посланица светог оца нашег Григорија II ромејском цару Лаву Трећем Исавријанцу о светим иконама, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 271-281
- Слово о крсту и против
јеретика
- Слово патријарха цариградског Германа о крсту и светим и пречистим иконама и против јеретика, а речено би у прву недељу светога поста, то јест Православља, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 263-270
- Страдање свете Теодосије
- Страдање свете преподобномученице Теодосије Цариградске, Житија светих за месец мај, приредио Ј. С. Поповић, Београд 1974. 626-631

Житије Стефана Новог

- Житије и страдање светог преподобномученика Стефана Новог, Исповедника, Житија светих за месец новембар, приредио Ј.С. Поповић, Београд 1977. 783-812

Литература:

Дагрон, Цар и првосвештеник

- Ж. Дагрон, Цар и првосвештеник, студија о византијском "цезаропапизму", Слио, Београд 2001

Iconoclasm

- Iconoclasm, Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham 1975

Карташов, Сабори

- А.В. Карташов, Васељенски сабори, Српска књижевна задруга, Београд 2009.

Миљковић, Чудотворна икона

- Б. Миљковић, Чудотворна икона у Византији, Византолошки институт САНУ, Београд 2017.

Oksfordska istorija

- Oksfordska istorija Vizantije, Priredio S. Mango, Dereta, Beograd 2004.

Острогорски, Христорошка догматика

- Г. Острогорски, Повезивање питања о иконама са христорошком догматиком у списима апологета из раног периода иконоборства, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 148-163

Острогорски, Историја

- Г. Острогорски, Историја Византије, Народна књига, Београд 1998.

- Острогорски, Однос цркве и државе • Г. Острогорски, Однос цркве и државе у Византији, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 224-237
- Острогорски, Почеци борбе • Г. Острогорски, Почеци борбе око икона, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 121-147
- Острогорски, Рим и Византија • Г. Острогорски, Рим и Византија у борби за култ икона, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 164-181
- Острогорски, Студије • Г. Острогорски, Студије из историје борбе око икона у Византији, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 9-117
- Седам стубова Премудрости • Седам стубова Премудрости - Историја Васељенских Сабора, Превео и приредио М. Станковић, Предањске студије, Београд 2008.
- Вајцман, Иконе • К. Вајцман и група аутора, Иконе, Народна књига, Београд 1983.

Увод

Византијско иконоборство VIII веку, као црквена јерес и истовремено званична политика државе, важна је појава која је потресла саме темеље царства. Своју предисторију ово црквено учење је имало у самим почецима хришћанства и може се пратити у списима црквених писаца још од IV века. Временска одредница о којој је реч у овом дипломском раду, дакле VIII век, као доба дубоке уздрманости царства унутрашњим и спољним проблемима, те блиских додира са суседним источним културама, представља врхунац развоја овог учења. Тада оно добија царску санкцију и покровитељство, подстичући тиме сукоб духовне и световне власти и покретање ватрених теолошких полемика које су задилале до самих црквених догмата.

Када се говори о иконоборству, неопходно је осврнути се на ширу слику догађаја, пре свега политику царева иконоборца ван црквене сфере, јер је у овом периоду неминовно додиривање и преплитање духовног и световног. Напослетку, и сама личност владара-иконаборца утиче на правац и развој ове појаве. Један део рада посвећен је осврту на феномен иконе у раној Византији с обзиром да борба против овог култа није "изум" иконоборачких царева. Знатан простор је, наравно, посвећен црквеним расправама, теолошким поставкама обе стране - иконоборачке и иконофилске, манифестовању царске верске политике кроз сурове прогоне, и последицама које су ова догађања оставила на учење и живот цркве.

Иконоборство је појава која је дотакла многе сфере византијског друштва: духовну, политичку, економску, уметничку, образовну, па се стога више научних грана њоме бавило. Међутим, за историјску науку је од највећег значаја како се испољило кроз државно-црквено деловање, па се овај рад на то и ограничио.

Извори за овај период су разноврсни. Међутим, постоји одређена празнина када догађаје сагледавамо са иконоборског становишта јер је велика већина њихових списа уништена после VII васељенског сабора. Ипак, понешто се може реконструисати на основу иконофилских дела. Главни извори за рани период (време Лава III) су писма која је патријарх Герман слао иконоборачким

епископима, те преписка коју је папа Григорије II водио са царем Лавом III, из којих сазнајемо о најбитнијим ставовима вођа иконоборства. Непроцењив значај имају Апологетска слова Јована Дамаскина, написана у одбрану култа икона, у којима даје теолошко-филозофско утемељење значаја иконе. За каснији период драгоцен је Одлука иконокластичког сабора из 754. године, која је једини целовит иконоборачки спис сачуван захваљујући томе што је коришћен на VII васељенском сабору. За припрему самог васељенског сабора битне су преписке главних учесника - патријарха Тарасија, папе Хадријана, источних патријараха, царева, као и Одлука сабора. Све поменуте списе је сабрао Радомир Поповић у делу Васељенски сабори¹ и коришћени су у овом раду. Треба поменути и житија иконофила-страдалника.

Од литературе, велики значај има дело Георгија Острогорског, О веровањима и схватањима Византинаца² чији већи део обухвата радове посвећене управо теми иконоборства, као и односу цркве и државе и Византије и Рима у турбулентном периоду VIII века. Коришћена је и монографија Антона Карташова, Васељенски сабори³, која спор представља са становишта једног богослова.

Како су извори и аутори коришћене литературе историчари, богослови, највише црквене личности, цареви, историчари уметности, било је потребно, али и инспиративно, објединити различита становишта, терминологију и уверења о иконоборском периоду.

---

¹ Р.В. Поповић, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Београд 2011.

² Г. Острогорски, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970.

³ А.В. Карташов, Васељенски сабори, Српска књижевна задруга, Београд 2009.

I Лав III. Почетак иконоборства

Сам крај VII века у Византијском царству означава почетак унутрашње нестабилности, чије су оличење биле кратке владавине царева узурпатора, а споља је то била стална опасност од Арабљана, Бугара и Словена. Овакве прилике довеле су царство пред реалну могућност потпуног слома.⁴

Након преврата 695. године, када је свргнут и протеран Јустинијан II, за цара је проглашен Леонтије, стратег теме Хелада, а нестабилну ситуацију искористили су Арабљани, заузевши Картагински егзархат, да би 711. године освајањем Сеуте, овладали читавом северном обалом Африке. Тако су запретили Византији и са запада.⁵ Након Леонтија, протв кога се побунила византијска флота, уздигнут је за цара Апсимар, друнгариј теме Кивиреота, као Тиберије II (698-705. године). Али је, потом, Ираклијева династија последњи пут дошла на престо када се из прогонства вратио Јустинијан II.⁶ Додуше, ова владавина је обележена као лична освета огорченог цара и завршила се његовим смакнућем 711. године. За владара бива проглашен Јерменин Вардан-Филипик, који је узивао подршку морнарице.⁷ Колико је у ово време био ослабљен одбрамбени систем европског дела царства, показује упад Бугара до самих зидина Цариграда и похара околине престонице. Филипика су са трона уклонили војници из теме Опсикија 713. године, и на трон уздигли чиновника Анастасија, као своју марионету. Сада се поново јавила опасност са арапске стране одакле је претио напад на сам Цариград, међутим, опет су се подигли Опсикијанци, са жељом да истакну свог кандидата, па је све ово изазвало вишемесечни грађански рат, све док за цара није постављен Теодосије III.⁸

Нико од ове петорице царева није успео да се дуже задржи на престолу, нити, што је још важније, да ојача царску власт успостављањем нове династије. Најчешће су били само фигуре у рукама војске.

---

⁴ Iconoclasm, 15.

⁵ Острогорски, Историја, 153.

⁶ Исто.

⁷ Iconoclasm, 16.

⁸ Острогорски, Историја, 164.

Војник је био и Лав III, такође је на сличан начин дошао до престола, али разлика је у томе што је његово дело било знатно дуготрајније и знаменитије. Пореклом је био из Германикеје у северној Сирији, али је у оквиру колонизационих мера пресељен у Тракију.⁹ За време друге владавине Јустинијана II, ступио је у његову службу и од тада почиње да се уздиже на војним положајима. Постављен је за стратега теме Анатолика, једног од важнијих војних округа, а потом је, у савезу са Артаваздом из теме Арменијака, устао против Теодосија.¹⁰ Он је свргнут, а марта 717. године Лав је ушао у Цариград и патријарх га је крунисао за цара. Овим је завршен период борби око престола.

Прво са чиме се Лав III сусрео била је арабљанска опсада Цариграда исте године. После годину дана Арабљани су се повукли, али су од 726. године наставили са нападима на копну у Малој Азији када су заузели Цезареју и опсели Никеју. Опасност је коначно нестала 740. године победом код Акроинона, чиме је Мала Азија остала у оквиру Византије.¹¹

Када је у питању Запад, Лав III је погоршао односе са папством својим иконоборачким иступом, па је, како би прекинуо отпор Рима, 732. год на Италију послао флоту, која је, међутим, страдала у бури.¹² Након тога је наметнуо велике дажбине на апостолско наслеђе, а потом од папе одузео јужну Италију и Илирик и припојио их константинопољском патријархату.

Пошто је у више наврата доказао своју војничку вештину, Лав III је почео да спроводи своје замисли о утемељењу царске власти, која је у претходне две деценије доста изгубила на значају и угледу. Он се понајвише угледао на примере VI века који је обележен дугим владавинама и успехом у успостављању наследности положаја.¹³ Дакле, посебан значај овог цара огледа се у томе што је успео да успостави династију после претходних година расула на престолу. Лавова Сиријска династија владала је царством до 802. године са кратким прекидом од 742. до краја 743. године, у једном од најтурбулентнијих векова, како по државу, тако и по цркву.

---

⁹ Острогорски сматра да је Лав безразложно прозван Исавријанцем, пошто нема података да одатле потиче, па стога његову династију треба називати Сиријском, Острогорски, Историја, 164.

¹⁰ Исто.

¹¹ Исто, 166.

¹² Карташов, Сабори, 507.

¹³ Iconoclasm, 17.

Прве реформе које је учинио тикале су се војно-управног система и у том смислу извршена је подела велике теме Анатолика, као и тема Карависијанаца која је обухватала све приморске снаге царства. Јужна малоазијска обала са острвима постала је тема Кивиреота, док су и Егејска острва и Крит добили ранг теме.¹⁴ Оваква подела, тј. уситњавање управних области значила је усавршавање тематске организације из претходног века, али и смањење опасности од јачања провинцијске војске и евентуалних побуна.

Лав је рано показао тежњу да осигура наследство престола за своју породицу тиме што је крунисао свог малог сина Константина за савладара 720. године. Ово је обележио и на новом златнику, који од тада носи портрете оба владара.¹⁵ Заслужан је и за сређивање правног живота царства. Најважније његово дело у овој области је Еклога, која је избор битних одредаба приватног и кривичног права, писана на грчком језику који је разумела већина становништва. Она је скуп поједностављених одредаба из дела *Corpus Iuris Civilis*, црквеног права и источњачког обичајног права у погледу породичних односа.

У склопу ових реформи које је спровео ради стабилизације државе и учвршћивања власти, треба посматрати и иконоборачки покрет. Јер, у самој својој суштини, иконоборство, заправо, представља сукоб цркве и државе. Лав III је обновио "цезаропализам", тј. оно што у Византијском царству означава потчињеност цркве држави, или прецизније, цара као поглавара и државе и цркве.¹⁶ Ова појава може се пратити од првог хришћанског владара царства, Константина Великог, који се уплитао у саме догмате цркве, и када је царски положај још увек био везан за римску титулу *pontifex maximus* чиме се цар сматрао Божијим представником на земљи.¹⁷ Сада, увођењем хришћанске религије, он је себе сматрао епископом цркве. Ново васељенско царство је сматрано одразом царства небеског у којем његов владар управља као привремени представник владара горњег царства.¹⁸ Овакво схватање су имали и каснији цареви, али су га неки испољавали јаче, други слабије. Потпуно потчињавање цркве државној власти је било присутно у Јустинијаново доба. Са стране цркве, многи оци рановизантијског периода су иступали против оваквог

---

¹⁴Острогорски, Историја, 167.

¹⁵Iconoclasm, 19. Дагрон, Цар и првосвештеник, 45.

¹⁶Острогорски, Однос цркве и државе, 224.

¹⁷Исто, 226. Дагрон, Цар и првосвештеник, 155.

¹⁸Дагрон, Цар и Првосвештеник, 32.

устројства захтевајући јасно разграничење две власти и самосталност верског живота, а најватреније се за ту идеју залагао Максим Исповедник у VII веку.¹⁹ Он је сматрао да цар нема свештеничко звање и да је као световњак неподобан да се уплиће у црквена питања. У наредном веку, управо је Лав III тај који се супротставио Максимовој тези, отворено изјављујући "Ја сам цар и свештеник".²⁰ Покретањем иконоборачког спора, он је желео да се црква поново потчини царској власти.

Много пажње иконоборачком покрету треба поклонити са теолошког аспекта, будући да је уздрмао саме темеље цркве и донео развој хришћанској догматици и христологији. Иако би било претерано успостављати директну везу са бившим јересима, ипак треба нагласити повезаност порекла Лава III и центара из којих се покрет развио.²¹ Ти центри су у источним деловима царства, областима које су биле под јаким утицајима монофизитских и монотелитских учења. Наиме, још за владавине Вардана Филипика, Јерменина пореклом, одбачене су одредбе VI васељенског сабора и за једино учење у цркви проглашен монотелитизам. Том приликом су се јавиле бројне монофизитске присталице, управо у источним деловима царства.²² Иако је ово била само кратка епизода почетком VIII века, показује колико су некадашња вероучења још била жива. Још један важан фактор за покретање спора око икона био је Лавов близак додир са арабљанским светом, исламском културом и веровањима. Ислам се одлучно држао става против било каквог сликовног и фигуралног приказивања људских и надљудских ликова, па је било логично да код њихових хришћанских суседа оживе сумње у законитост икона, будући да су такве сумње постојале од самих почетака хришћанства²³. Ово је најизраженије било у деловима царства граничним са Арабљанима, као што су Мала Азија и Јерменија, чије становништво се у националном погледу разликовало од хеленских подручја. Ту су биле присутне и бројне јереси, као што су монтанизам, маркионитство и павликијанство, познате као антииконичне доктрине.²⁴ Због тога им је ислам им био разумљивији и духовнији од хришћанства, а и сами цареви пореклом из тих крајева су, под притиском друге

¹⁹ Острогорски, Однос цркве и државе, 226.

²⁰ Друга посланица Лаву Трећем, 281.

²¹ Карташов, Сабори, 495.

²² Острогорски, Историја, 162.

²³ Карташов, Сабори, 497.

²⁴ Исто.

вере "пали у саблазан" ради мирније коегзистенције, па су их иконофили називали "сараценски мудријаши".²⁵ Не треба одбацити ни могућност јеврејских утицаја, који су, такође забрањивали верске слике. Директна веза ислама и иконоборства налази се неколико година пре званичног почетка у Византији. Наиме, Лавов сиријски рођак Висир, који је као заробљеник калифа Језида прихватио ислам и доспео у калифову милост, посредовао је код Јевреја из Палестине како би утицали на Језида да протера идолопоклонство као праксу коју су увели хришћани.²⁶ Због тога је Језид II 723. године издао Едикт којим наређује уништавање свих ликовних предмета који изображавају човека. Касније, по повратку из заробљеништва када се опет обратио у хришћанство, приближио се Лаву III као ватрени заговорник борбе против икона и најближи царев сарадник.²⁷

Ипак, иконоборачки покрет се не може ставити у контекст само једног фактора. Може се рећи да је цару, за почетак борбе против цркве, био потребан разлог и да га је он пронашао у једном питању које је тињало дуго пре под разним утицајима, некад мање, некад јаче изражено, а истовремено је било блиско и богословима и обичном народу.

Оно што не треба изоставити је и практичан разлог да се световна власт супротстави црквеној, а он се огледа у великој финансијској моћи цркве тог доба. Борба против монаштва и манастира који су одузимали људство и имали у поседу знатне поседе земље, биће изражена понајвише у време ватреног цара иконоборца Константина V.

---

²⁵ Исто, 498.

²⁶ Исто, 502.

²⁷ Исто.

1) Икона у раној Византији

Икона, тј. слика или обличје, имала је важно место у уметничком стваралаштву, литургијском животу, као и у веровањима Византинаца. Феномен иконе у Византији је настао у сложеном односу хеленистичког културног наслеђа с једне, и хришћанске религије с друге стране.²⁸ Још у текстовима Старог и Новог завета среће се појам иконе, најчешће у контексту забране клањања њима, чак и њихове израде. Мојсије у својој петој књизи строго забрањује израду било каквог резаног лика, тј. слике човека која би била предмет култа. У хришћанству је она добила друго значење оваплоћењем Божијег сина. Наиме, за хришћане, оваплоћењем Логоса и његовим страдањем на крсту, човек опет постаје Божији одраз са ког је спран прародитељски грех, па такав човек постаје икона самог Бога и може се представити.²⁹ Међутим, у самом почетку, у доба настанка нове религије, под утицајем јудејства и друге Божије заповести, хришћанство се противило фигуративној уметности уопште, а посебно представљању бога. Противљење је трајало још извесно време, чак и пошто се хеленизацијом хришћанства најкасније у III веку фигуративна уметност усталила.³⁰

Паганске култове хришћани су сматрали за идолопоклонство, иако су статуе божанстава служиле да преко њих људи упућују молитве тим божанствима, што можемо схватити као аналогију са хришћанском иконом. И Јулијан Апостата је забележио да статуе не сматрају за богове, већ да оне симболишу божанско присуство.³¹ У класичној антици поштовање божанства је налазило уметнички израз у култној статуи у храму, а за потребе појединаца израђивале су се култне фигурице намењене појединачним молитвама.³² Поштовање статуа, од којих су многе биле врхунац уметности, још у антици је било предмет расправа учених људи, које су се кретале од ниподаштавања па све до тога да је доживљавано као највиши домет човекове жеље за сједињењем

---

²⁸ Миљковић, Чудотворна икона, 23. Iconoslam, 7.

²⁹ Миљковић, Чудотворна икона, 24.

³⁰ Вајцман, Иконе, 5.

³¹ Миљковић, Чудотворна икона, 25. Iconoslam, 7.

³² Вајцман, Иконе, 5.

са божанством.³³ Један од најзначајнијих мислилаца, Платон, који је преко каснијих следбеника утицао на формирање хришћанске мисли, сматрао је фигуралне уметности за неважне, јер су имитирале појавни свет који је бледи одраз вишег света идеја.³⁴

У доба римског царства владао је велики верски синкретизам услед мноштва различитих религија. Један од најпознатијих примера ове појаве је Дура Еуропос, утврђени град на Истоку царства, унутар чијих зидина су егзистирала светилишта Зевсу, Митри, боговима Палмире заједно са јудејским и хришћанским, а свима им је заједничка хеленистичка уметничка основа.³⁵ Већ овде је сликарство присутно у хришћанском култу. Други пример је цар Александар Север из III века, који је у својој капели имао статуе Аполонија, Христоса, Аврама и Орфеја. У IV веку Евсевије Кесаријски сведочи о статуи крвоточиве жене која је била исцељена додиром Спаситељеве одеће, те се клања скулптури Христоса.³⁶ Због тога, он констатује да статуе представљају пример како су и незнабошци одавали пошту Исусу, па самим тим ликовне представе сматра паганским наслеђем. Наравно, постојали су и обрнути случајеви па се у неким декорацијама за хришћански култ срећу призори из грчке митологије, понајвише подвизи Херакла који је првим хришћанима личио на Христа па су га сликали у катакомбама.

Евсевије Кесаријски и Епифаније из Саламине спомињу иконе Христа, Богородице, апостола и архангела Михаила. Међутим, овакве свете слике нису хришћански изум, јер се налазе још у Изидином култу, а исто као и ранији мистични култови и хришћанство је имало два облика светих слика: монументалне за храмове, и мале за појединачне молитве.³⁷ Ово показује да је наслеђе хеленистичке и римске уметности улазило постепено и прилагођено у ранохришћанско ликовно стваралаштво. У почетку је то био зидни украс катакомби или декорације саркофага, а по престанку прогона почела је изградња монументалних грађевина за потребе молитвеног окупљања.³⁸ У њима су, осим Исуса, сликане и сцене из живота и страдања светаца чије су мошти биле похрањене на том месту. Василије Велики чак сматра да је сликарство испред

---

³³ Миљковић, Чудотворна икона, 29.

³⁴ Исто, 30.

³⁵ Исто, 31.

³⁶ Посланица Томи Клавдиопољском, 261. Миљковић, Чудотворна икона, 32.

³⁷ Вајцман, Иконе, 5.

³⁸ Миљковић, Чудотворна икона, 34.

изговорене речи.³⁹ Почетком IV века је још увек било живо сећање на страдања раних хришћана, па је тако преточено у зидне слике и постало уобичајена унутрашња декорација цркава у којима су биле мошти мученика. Ова места су привлачила велики број ходочасника. Духовници су саветовали да најсветији део цркве буде украшен крстом као знаком спасења људског рода, а у осталим деловима сценама из Старог и Новог завета јер ће неким људима указивати на божије дело.⁴⁰ Данас је раширено мишљење да је икона само слика на дасци, али то није одлика икона из најранијег периода када су то могли бити и мозаици, скулптуре у мермеру, рељефи или фреске на зидовима.⁴¹ У IV веку се јављају иконе у данашњем смислу те речи. Најстарије које су сачуване потичу из манастира св. Катарине на Синају.⁴² Тада се бележе и почеци веровања у покровитељство светих људи путем њихових сликаних ликова. Сматрало се и да уметност уз помоћ боја и облика помаже човеку да уздигне свој ум у више сфере молитве које упућује вишњим силама, стварајући илузију њиховог стварног присуства.

Али и поред све бржег развоја иконичног приказивања, многобројни су били напади отаца ране цркве који су инсистирали на хришћанској духовности и негирали оправданост постојања фигуралне уметности у религиозне сврхе.⁴³ Дакле, може се рећи да иконоборство VIII века има своју дугу предисторију у цркви. У III веку неки свети оци говоре чак и против људи који се баве ликовним уметностима уопште.⁴⁴ Почетком IV века сабор у Елвири, на југу Шпаније, забранио је постављање слика у црквама, с намером да се избегне њихово обожавање. Евсевије Кесаријски је жестоко осуђивао уметност у верске сврхе, јер "мртве и бездушне боје и сенке не могу представити неизрециву славу Божију".⁴⁵ Противио се и Епифаније из Саламине, који је је на путу кроз Палестину поцепео свети лик насликан на једној завеси јер је такво приказивање сматрао идолопоклонством.⁴⁶ Он се обратио и самом цару Теодосију I са захтевом да нареди избацивање икона из свих хришћанских цркава и кућа, а

---

³⁹ Исто, 35. Посланица Томи Клавдиопољском, 254.

⁴⁰ Миљковић, Чудотворна икона, 36.

⁴¹ Вајцман, Иконе, 7.

⁴² Исто, 9.

⁴³ Миљковић, Чудотворна икона, 39.

⁴⁴ Исто, 40.

⁴⁵ Исто, 41.

⁴⁶ Вајцман, Иконе, 5. Iconoclasm, 9.

зидне слике да се прекрече. Једино обележје могао је бити крст као Христов знак спасења. Нарочито су биле одбациване представе анђела у људском облику, јер су бестелесна бића, као и представе светог Духа у виду голуба.

Из следећа два века потичу углавном списи оних који оправдавају иконе. Рецимо, Ипатије Ефески у VI веку истиче практичне разлоге за постојање икона, а то је приближавање вере најширим слојевима неуког народа, тј. икона се сматрала "Библијом неписмених".⁴⁷ Самим тим испуњава се мисија спасења људског рода. Раширено оправдање да икона није идолопоклонство налазили су у чињеници да је Господ наредио Мојсију да украси Заветни ковчег са два херувима, па је самим тим дозвољено изображавање и других верских слика. Овај период је значајан и по настанку легенди о нерукотвореним образима (ахиропитос), као одговор на оптужбе да се хришћани клањају делима људских руку. Најпознатије такво изображење је оно које је Христос послао Авгару, едеском владару, познато као свети Убрис, на коме је утиснут лик самог Божијег сина и коме су се приписивала чудесна својства.⁴⁸ Нерукотворени образи су се на чудесан начин пресликавали, додиром, на друге предмете. Познате су и нерукотворене иконе Богородице које је, према легенди, насликао сам свети Лука.⁴⁹ Постојале су и литијске иконе, које су такође биле врло поштоване јер су их војске носиле у походе.

Значајни су текстови Јована Солунског и Леонтија Неапољског у облику дијалога хришћана са паганима и Јеврејима, у којима Јован објашњава да хришћани представљају ликове оних који су осведочено постојали и не сликају ништа што човечије око већ није видело, а Христоса не приказују у божанском, већ у људском облику.⁵⁰ Чак ни анђели нису потпуно бестелесни, јер им је Бог дао да буду виђени у некој врсти прозачног људског облика. Слово Леонтија Неапољског је значајно јер се налази међу првим делима патристичке литературе која помињу иконе са посебним моћима - способне да изгоне демоне и исцељују опседнуте или да крваре попут живих бића.⁵¹ То је разлог више за њихово постојање и поштовање, и сведочанство да су већ почетком VII века постојала веровања у натприродну моћ појединих икона, тј. да нежива материја

---

⁴⁷ Oksfordska istorija, 172. Слово о крсту и против јеретика, 264.

⁴⁸ Прва посланица Лаву Трећем, 273, 274. Миљковић, Чудотворна икона, 45.

⁴⁹ Вајцман, Иконе, 7.

⁵⁰ Миљковић, Чудотворна икона, 48.

⁵¹ Исто, 49.

снагом светог Духа извршава божију вољу.

Међутим, што се више указивало поштовање иконама , уз веровања у њихову чудотворност. појачавали су се аргументи противника икона. Тако су две супротстављене струје унутар цркве присутне током читавог рановизантијског периода. Иконокластичке тенденције су се јављале на читавој територији царства. Дакле, непријатељство је ишло од почетног одрицања уметности, преко непоштовања, до отвореног уништавања икона. Противници икона углавном су били присталице учења која су временом осуђена као јеретичка.⁵² Рецимо, Евсевије Кесаријски је касније осуђен као присталица аријанства. Али испрва је ово питање било заједничко и званичној цркви и учењима која је одбацила. Тек са царем на челу, иконоборство је стекло праву снагу.

2) Почетак сукоба око икона

Лав III почео је да иступа са својом политиком иконоборства десетак година по ступању на престо . Међутим, остаје нејасно да ли је сам цар био инспиратор покрета у његовом зачетку око 723. године , или је само прихватио учење које су почели да шире поједини јерарси из источних делова царства. Два извора за почетак покрета, Теофан и Јован Јерусалимски, разилазе се по овом питању - први оптужује цара , док други баца кривицу Константина Наколејског из Синадске митрополије.⁵³ Ипак, најважнији извор за ово питање је тадашњи патријарх Герман, тј. његове посланице Јовану Синадском епископу и Томи Клаудиопољском.

Константин Наколејски био је, иако скромног образовања, духовни вођа покрета, називан од православних Византинаца " јересијархом ".⁵⁴ Константин и Тома су боравили у Цариграду код патријарха Германа како би одбранили своје ставове и придобили га на своју страну. Главна оптужба којом се водио Константин Наколејски биле су речи из Старог Завета према којима се не треба

---

⁵² Исто, 50.

⁵³ Острогорски, Почети борбе, 121.

⁵⁴ Исто, 122.

клањати никаквим ликовима, односно, идолима .⁵⁵ У најранијој фази, ова, уз тврдњу да се Христосов лик не може насликати, биле су једине оптужбе иконобораца и на њима су заснивали своје деловање. Патријарх није подлегао њиховим утицајима јер је био одлучан присталица икона, а Константин се привидно покајао. Међутим, чим се вратио у провинцију наставио је са својим ранијим деловањем. Тома Клаудиопољски се, с друге стране, ни речју није опирао, па је патријарх поверовао да га је преобратио, али је и он одмах по повратку у своју епископију одлучно почео са уклањањем икона.⁵⁶ Приликом овог боравка о престоници, они су успели у придобијању цара за своје идеје, па је верско комешање пренето и на двор, а привукли су на своју страну и патријарховог синкела Анастасија, будућег иконокластичког патријарха.⁵⁷

Први пут је Лав III иступио против култа икона 726. године почевши да говори о сликању и поштовању икона као о идолопоклонству. Приметно је да је прихватио исти мотив као и Тома Клаудиопољски и Константин Наколејски. Међутим, нема доказа да је тада, тј, све до 730. године издао неки званичан документ који би потврдио нову политику. Нема ни вести да је било насилних прогањања и иступања против икона до те године , осим познатог инцидента када је спатарокандидат Јулијан уништио Христосов лик који је претходних четиристо година стајао на Халкопратији на Дворском тргу.⁵⁸ Њега је због тога линчовала незадовољна гомила. Већина њих су биле жене, које је саблазнио овакав поступак царског војника, а најревноснија међу њима је била монахиња Теодосија која је и сама раздала богатство за израду икона.⁵⁹ Многе од ових жена су пострадале, међу којима и св. Теодосија, и сматрају се првим мученицама против иконоборске јереси.⁶⁰ Тај инцидент послужио је цару да процени расположење становништва и није се даље упуштао у насиље, тим пре што је дошло до побуне у теми Хелада , која је на Цариград послала флоту и истакла свог кандидата за престо. Они су били потучени, али се ова побуна обично сматра доказом да су европски делови царства били против цареве

---

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Карташов, Сабори, 501.

⁵⁸ Страдање свете Теодосије, 630.

⁵⁹ Исто, 628.

⁶⁰ Исто, 631. У Страдању св. Теодосије догађај на Халкопратији је датован 730. годином када је патријарх био Анастасије, међутим, општеприхваћено је да се ово одиграло 726. године, види Острогорски, Историја, 170.

иконоборачке политике .⁶¹

Цару је било важно да за своју верску политику придобије патријарха Германа и папу Григорија II, међутим, управо су они, уз Јована Дамаскина били главни противници иконоборства .⁶² У два наврата је покушао да придобије патријарха, 727. и 729. године, док је у исто време вршио преписку са папом очекујући његов пристанак чиме би извршио притисак на Германа да и он попусти. Сачувана су два папина одговора на царева писма која су важна за реконструисање ставова иконоборачке стране, становиште Рима у односу на Цариград, али и за питање односа цркве и државе. По утврђеној пракси иконоборачке стране, Лав III се позива на Мојсијеву забрану поштовања свега што је створено руком, на шта му папа одговара да су и у Старом Завету по Божјој заповести поштовани предмети израђени људском руком. Такође, могуће је представити и Христа пошто је он био човек, док Бог отац не може бити приказиван.⁶³ Овим одговором папа је подигао расправу на виши теолошки ниво, а и директно је цару замерао што се упустио у питања која не разуме и да је требало да се обрати људима који познају теологију, упозоривши га да је вера ствар свештених лица.⁶⁴ Занимљиво је да назива Лава III "царем и главом хришћана", међутим, одриче му право да утиче на догмате цркве, јер за то су "постављени свештеноначалници".⁶⁵ У том смислу је подсетио Лава на цара Константина IV који је на претходном васељенском сабору прихватио да следи одлуке архијереја, без сопственог мешања у њихово доношење. Ускоро је дошла и претња Лава III да ће ухапсити папу ако се не покори, на шта је папа узвратио да није у власти цара да га хапси.⁶⁶ Ова расправа поново је изнела на видело оно што је у корену спора - борбу духовне и световне власти за превласт. То је поготову изражено у другом царевом писму где изјављује познату реченицу " Ја сам цар и свештеник" , којом прелази границе царске власти. За папу, међутим, свештеници и цареви су претходници Лава III који су заједно са архијерејима сазивали саборе , утврђивали догматске истине и подизали цркве.⁶⁷

Против тога да се Лав III упушта у црквена питања пише и Јован

---

⁶¹ Острогорски, Почети борбе, 131. Карташов Сабори, 504.

⁶² Острогорски, Почети борбе, 131.

⁶³ Исто, 140.

⁶⁴ Исто.

⁶⁵ Прва посланица Лаву Трећем, 276.

⁶⁶ Исто, 278.

⁶⁷ Друга посланица Лаву Трећем, 282. Дагрон, Цар и првосвештеник, 191,192.

Дамаскин у својим Апологетским словима, где каже да није за царе да дају законе цркви јер нису цареви ти који су проповедали Божију реч, него пророци и апостоли, пастири и учитељи.⁶⁸ Царевима припада државни поредак, а црквено устројство је за свештенике. Све што се чини другачије је разбојништво. Дамаскин упозорава да свештенство неће померити оно што су утврдили свети оци⁶⁹, очигледно притом мислећи на поступке Лава III којима жели да укине традицију икона у цркви постављајући се као једини арбитар у том питању.

Прве царева мере против култа икона изазвале су неспокојство на Западу. Размимоилажење Рима и Цариграда порасло је још у VII веку када је, услед губљења три источне патријаршије, цариградски патријарх остао без супарника у царству.⁷⁰ Почетком иконоборства такво стање је наставило само да се продубљује. У већ поменутих писмима папе Григорија II, додуше, изражава се велико поштовање према тадашњем цариградском патријарху Герману као врсном учитељу и јерарху који је утицао да се сазове претходни васељенски сабор.⁷¹ Међутим, сада је сам цар био тај који изазива спор. На негодовање папе против иконоборачког поступања, Лав III је претио војском и уништавањем иконе св. Петра. По папиним речима, то би довело до проливања крви, за шта би кривица била само царева, а Италија је већ у опасности од рата са Лангобардима који су напали Декапољ и заузели саму митрополију Равену.⁷²

Званично иступање Лава III против култа икона десило се 17. јануара 730. године, када је одржао Силентион, скуп световних и духовних достојанственика царства. Тада је требало да се објави Едикт и Лав је покушао још једном да примора патријарха да присуствује и потпише га. Међутим, Герман је инсистирао да верска питања може решавати само васељенски сабор, који се не може одржати јер би му председавао јеретички цар. Због тога је поднео оставку и отишао из престонице. Његов синкел Анастасије, спреман да извршава царев иконоборачки програм, именован је за патријарха.⁷³ Занимљиво је како иконофили живописно представљају цареву иступање - "Та дивља звер сазва све своје поданике на збор, рикаше као лав међу њима, ка да је бљувао ватру и сумпор (попут Егне) из свог гневног срца, изговарајући ове жалосне речи:

⁶⁸ Апологетска слова, 303.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Острогорски, Однос цркве и државе, 231.

⁷¹ Прва посланица Лаву Трећем, 276.

⁷² Исто, 277.

⁷³ Острогорски, Почети борбе, 146.

Чињење икона је вештина идолатрије, оне се не смеју обожавати."⁷⁴ Едикт је дао законску снагу новом учењу и отпочело је иконоборство у правом смислу речи, пошто од тада извори први пут говоре о уништавању икона и прогањању присталица.⁷⁵ Заострен је и однос са Римом пошто је папа Григорије II одбио синодике новог патријарха, а цар затворио легате Григорија III. Због тога је сабор у Риму искључио из цркве иконоборце, чиме је дошло до верског раскида.

76

3) Апологетика и догматика ране фазе иконоборства

Упркос неким мишљењима да у најранијем периоду покрета, пре иконокластичког сабора 754. године, питање икона није било развијено са теолошке стране, постоји много аргумената које су православни апологети наводили бранећи свете слике. О томе нам говоре три посланице патријарха Германа, Посланице папе Григорија II цару Лаву III и патријарху, и Апологетска слова у одбрану икона Јована Дамаскина. Оно што је заједничко овим првим бранитељима икона је побијање две најбитније тезе иконоборца: да је клањање иконама идолопоклонство, и да је немогуће изобразити Христов лик. Иконоборци, у почетном периоду нису дубље задирали у теолошка питања.

Занимљиво је да су обе стране полазиле од питања традиције поштовања икона: иконокласти су тврдили да иконе немају никакву званичну потврду у раној цркви, док су, с друге стране, иконофили објашњавали да је култ икона неписана традиција цркве.⁷⁷ Заправо, чињеница је да су иконе добиле канонско допуштење на претходном Пето-Шестом сабору 692. године. Наиме, 82. канон сабора је прописао да се уместо Јагњета на часним иконама изображава лик Христоса.⁷⁸

Мисао која повезује браниоце икона је да приказивање Христа на сликама служи као гаранција за истинитост његовог оваплоћења, а самим тим,

---

⁷⁴ Oksfordska istorija, 173. према Житију Стефана Новог. Готово идентично и у Страдању св. Теодосије, 629.

⁷⁵ Острогорски, Почети борбе, 146.

⁷⁶ Исто, 147. Карташов, Сабори, 507.

⁷⁷ Iconoclasm, 13.

⁷⁸ Канони Пето-Шестог васељенског сабора, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Предео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 205-233, 228.

поштовање икона као гаранција за веру у оваплоћење.⁷⁹ Такође, како је Божији син постао човек, могуће је да га сликамо као сваког човека. Јер, супротност овоме је неверовање у искупљење и спасење. Православни апологети, одбраном икона настоје да отклоне ту опасност која прети од иконобораца. Борба за утврђени црквени обред прелази у борбу за централну догму хришћанског вероучења.⁸⁰ Оно што је кључно за разумевање теолошке суштине спора је веза између питања о иконама и догме оваплоћења.⁸¹

Патријарх Герман, у своје три посланице које су писане пре званичног царског иступања против икона, објашњава како се иконе светаца прихватају као израз љубави према онима који су насликани, дакле, да нема говора о клањању материјалној страни иконе. У икони Исуса Христа, патријарх види приказ његових људских црта које су постале видљиве захваљујући његовом богојављењу, па је стога прихватамо како би се очувала успомена на његов живот у телу, страдање, смрт, и искупљење света које је одатле произишло.⁸² Патријарх одбија учења која сматрају да Господ није стварно постао човек. Приказивање његовог лика у људском облику на икони, служи управо да оповргне те тврдње.⁸³ Германова мисао, коју је још више развио Јован Дамаскин, је да икона не приказује ни лик, ни прилику, ни појаву божанства, које је, по природи невидљиво. Али пошто је син, по вољи оца и светог Духа, саизволео да постане човек прикључивши се нашем телу и у свему нама постао сличан, осим у греху, ми се, приказујући његову људску слику, а не божанство које је недостижно, трудимо да представимо то у шта верујемо и докажемо да је заиста постао човек.⁸⁴ Целивајући његов лик ми му одајемо поштовање и подсећамо се на његово божанствено животворно очеловечење.⁸⁵

Дакле, иконе потврђују Христосово оваплоћење. За људе су значајне јер се човек, посматрањем живописа, подстиче на подражавање светитељског живота. Оно што проповедање предаје преко слуха, то икона чини путем вида. Јер, вера бива од слушања, али се запечаћује посредством гледања.⁸⁶ Као и

---

⁷⁹ Острогорски, Христолошка догматика, 148.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Исто, 150.

⁸² Исто.

⁸³ Исто.

⁸⁴ Посланица Јовану Синадском, 244.

⁸⁵ Посланица Томи Клавдиопољском, 254.

⁸⁶ Исто

икону Христа треба изображавати и ликове Богородице, мученика, пророка и свих светитеља, међутим, како они нису заједничари божанске природе, не треба им се поклањати, пошто поклоњење приличи само Богу.⁸⁷ Да иконопоштовање није јерес патријарх налази и у томе што су и сами цареви, испред двора подигли икону на којој су изображени апостоли и пророци. Једна од карактеристика иконоборачког покрета је да, иако одбацује иконе, клања се часном и животворном крсту. Патријарх Герман, с друге стране, у крсту и икони види јединство. Јер, Христос је тај који је крст освештао, па се зато треба клањати и његовом лику. Икона је у крсту и крст је у икони, као што је отац у сину и син у оцу.⁸⁸ Ко не поштује сина, не поштује ни оца, односно синовљев лик на иконама, па самим тим не признаје ни његово оваплоћење. Пожељно је у црквама приказивати све иконичне представе у вези са Христовим животом, као и приказана пророка и светих Јеванђеља, како би поверовали они који слушају. Једном речју, постављати иконе као књиге које саме говоре, нарочито за оне који се нису научили писмености.⁸⁹

У сличном маниру су и посланице папе Григорија II. Бог је савршенство које је својом милошћу послало на земљу свог сина да га људи познају, па они који су га видели да га изобразе како би га знали за вечност. Исто тако, насликани су сви мученици који су пролили крв за Христа.⁹⁰ Гледајући ова изображења, народ је почео да напушта клањање ђаволу и да прихвата ново поклоњење. Дакле, и код папе Григорија, икона потврђује оваплоћење. Она човеку служи за подсећање, буди и узноси човеков груби ум у горњи свет. То, ипак, не значи да се свете слике поштују као богови, него се, нада, уз молитве полаже на онога чији је лик приказан - Господ Исус Христос, света Богородица, свети Стефан и сви мученици.⁹¹ Иконе узносе умове и срца ка богу и подучавају новообраћене.

Јован Дамаскин написао је три беседе против иконоборца и један је од првих црквених отаца који је дао богословско оправдање поштовања икона. Утемељење је, као и патријарх Герман и папа Григорије, нашао у библијској истини о оваплоћењу, али је његов систем још теолошки богатији и филозофски

---

⁸⁷ Посланица Јовану Синадском, 244.

⁸⁸ Слово о крсту и против јеретика, 265.

⁸⁹ Исто, 264.

⁹⁰ Прва посланица Лаву Трећем, 273.

⁹¹ Исто, 274.

сложенији.

Пошто су се иконоборци водили оптужбом да није могуће насликати Христов лик, Дамаскин јасно поставља границу: ако бисмо сликали Бога, који је невидљив, грешили бисмо јер је немогуће насликати оно што је бестелесно, невидљиво и неописиво. Исто, ако сликамо људе и служимо им као богу, опет падамо у грех. Међутим, црква не ради ни једно ни друго, јер самим тим што се бог оваплотио, постало је дозвољено сликати његов лик.⁹² Икона и јесте оно што је блиско човеку, јер, ма колико се ум трудио, није у стању да изађе из телесног. Да иконе нису идоли, Јован Дамаскин објашњава тиме да су Мојсијеве заповести биле усмерене само против оних " који још увек болују од болести идолослужења" и клањају се идолима као боговима.⁹³ Али икона ни не представља Бога, који је невидљив, већ као онога који је постао видљив заједницом тела и крви. Пошто су се иконоборци позивали на библијске речи "Лик Његов не видесте", Дамаскин поставља логична питања: како насликати невидљиво, како описати неодређиво, како уобличити безоблично, како изразити бестелесно?⁹⁴ Јасно је да невидљивог бога не можемо изобразити, али када је невидљиви ради људског рода постао видљив телом, онда се он може изобразити. Штавише, Дамаскин и позива да се то чини, да се слика читав Христов живот и сва чудеса као симболи његове божанске природе. Јер, посматрање Божијег сина на икони води спасењу душе.

Дамаскин је развио читаво учење о икони, најтемељније у цркви, до тада. Он разликује неколико врста икона. Сматра да икона није по свему слична са праликом, тј архетипом, понајвише зато што нема душу, док жива икона бога, син који у себи носи читавог оца јесте по свему истоветност са њим. Разлика је само у томе што је отац природни узрок, а син проузрочени и отац није из сина већ син из оца.⁹⁵ Такође, и у Богу постоје иконе и парадигме онога што је од њега настало, зато што оно што је божанско је и непроменљиво по свему. Ове праузоре, још је свети Дионисије називао предодређењима.⁹⁶ Зато што је пре настанка насликано све што је предодредио, па ће се то заиста и догодити. Друга врста икона су слике невидљивих ствари, које се, ипак, чулно

---

⁹² Апологетска слова, 291.

⁹³ Исто, 293.

⁹⁴ Острогорски, Христолошка догматика, 154.

⁹⁵ Апологетска слова, 296.

⁹⁶ Исто.

изображавају због бољег разумевања.⁹⁷ Јер, иако се човеков ум труди, немогуће му је да изађе из телесног оквира, па се такве невидљиве ствари представљају разним симболима. Рецимо, "Света надначална Тројица" се изображава сунцем, светлошћу и зраком или извором. Трећа врста је она која слика шта ће се десити у будућности, на пример, кивот и штап и сасуд који најављују свету Богородицу, а море, облак и вода упућују на духа крштења.⁹⁸ Још једна врста иконе је она која подсећа на добро или зло дело ради користи оних који ће ићи путем обожења. Те слике се записују у Књиге као речи, или се прави опипљиво, као што су сасуд и штап у кивоту. Коначно, икона је и она коју је Бог створио по подражавању, то јест, човек.⁹⁹

Икона показује оно што је скривено, јер човек нема знање о невидљивим стварима, нити о ономе што ће бити у будућности, па је, ради откривања скривених ствари пронађена слика преко које ће људи задобити спасење. За оних што је скривено, човек ће да чезне и ревнује, а одбациће и омрзнути зло.¹⁰⁰

У одређењу онога што може, а што не може да се слика, и начин на који се слика, Јован Дамаскин прави разлике, али је занимљиво да допушта и сликање онога што је човеку невидљиво. Анђели, душа и демони сликају се телесно, као што је Мојсије изобразио херувиме, али та телесна слика указује на човеково духовно виђење. Могу се сликати иконе свих образа које поимамо онако како су нам се јавили. Природа Бога, анђела, демона, не може се видети, али се може приказати у неком преобликовању. Јер, божанска промисао даје ономе што је бестелесно образе и облике ради нашег, макар, грубог познања тих створења.¹⁰¹ Бог је тај који је први створио икону тако што је родио свог јединородног сина, своју живу икону и непроменљиво обличје своје вечности.¹⁰² По свом лику је створио и човека.

Поштовање икона, за Дамаскина је веровање у обоготворење материје, па на иконоборачке оптужбе за идолопоклонство одговара да се не клања самој материји, него творцу материје. Он је ради човека постао материја, настанио се у материји и преко материје остварио спасење.¹⁰³ Још и значајније, материју не

---

⁹⁷ Исто.

⁹⁸ Исто, 297.

⁹⁹ Исто, 308.

¹⁰⁰ Исто, 307.

¹⁰¹ Исто, 310.

¹⁰² Исто, 311.

¹⁰³ Исто, 298.

треба називати злом, јер ју је створио бог, а од њега ништа није нечасно. Чак оптужује да је такво схватање манихејско.¹⁰⁴

Како су иконоборци били и против поштовања светитеља, Дамаскин, позивајући се на Нови Завет, образлаже да Господ прославља оне који га славе. Светитељи су божији наследници кроз Христоса, зато што обожени човек заједничарењем постаје бог.

У додиру са иконама је и поклоњење, о чему је Дамаскин такође развио теорију.

---

¹⁰⁴ Исто, 299.

II Константин V. Врхунац иконоборства

Лав III је умро 741. године Остао је упамћен као спасилац царства од арабљанске најезде, владар који је вратио достојанство царском положају, али у исто време, као покретач једног од највећих сукоба унутар цркве и државе и цркве у историји византијског царства. Од цркве, штавише, и анатемисан као " први најзлоћуднији иконоборац, христорорац, зловерна звер, слуга демона, богопротивни ратник Божије цркве, мучитељ, а не цар".¹⁰⁵

Константин V (741-775) је преузео престо, пошто је од 720. године био очев савладар. Он је наставио његову политику и раширио деловање по питању иконоборства, развивши теолошка питања, али и уводећи свирепе прогоне и обрачуне са противницима. Био је одличан ратник, омиљен међу војницима, прилично образованији од свог оца и заинтересован за теолошка питања, што га је подстакло да се и сам умеша у најдубље ствари цркве и догмата. Од црквених историчара описан је најмрачнијим бојама као човек неумерен у сваком греху. И његов надимак Копроним такође потиче од ових кругова, јер је, према причи, још као дете опоганио црквену крстионицу.¹⁰⁶

Већ почетком своје владавине, 742. године се суочио са унутрашњом побуном. Када је пошао у поход на исток против Арабљана, на пролазу кроз тему Опсикија напао га је и потукао његов зет Артавазд, који је својевремено помогао Лаву III да заузме престо и за то награђен женидбом царевом ћерком, титулом куропалата и постављен за комеса теме Опсикија.¹⁰⁷ Артавазд је, између осталог, наступао као бранилац култа икона, па је ова његова победа показала колико је царска иконоборачка политика још увек била непопуларна. Он је у Константинопољу на своју страну привукао регента Теофана Монути и још много високих чиновника, као и патријарха Анастасија који га је и крунисао. Штавише, Анастасије, још једном променивши страну, признаје иконе и објављује да је Константин V био јеретик који је чак бестидно порицао и божанство Исуса Христа.¹⁰⁸ Поново је успостављен култ икона. Артавазд је старијег сина крунисао за савладара, а млађег поставио за врховног заповедника

¹⁰⁵ Карташов, Сабори, 509.

¹⁰⁶ Исто.

¹⁰⁷ Острогорски, Историја, 173.

¹⁰⁸ Карташов, Сабори, 510.

војске.

Константин V, међутим, још увек није био поражен. Он је имао подршку Анатолијске и Тракесијске теме, док је Артавазду упориште било у Тракији, а у Малој Азији Опсикија и Арменијака. Међутим, у Малој Азији није добро примљена његова иконофилска политика, па је та околност, заједно са одличним војним способностима Константина V имала одлучујући утицај на исход борбе.¹⁰⁹ Он је Артавазду нанео поразе код Сарда и Модрине и после опсаде, новембра 743. године ушао је у Константинопољ. Обрачунао се свирепо са својим противницима: Артавазд и његови синови су ослепљени, а сви њихови помагачи погубљени или осакаћени. Патријарх Анастасије је подвргнут јавној порузи тако што је седећи наопако на магарцу вођен по Хиподрому, али је и после тога остао на месту патријарха чиме је цар дискредитовао највиши положај у цркви, а истовремено задржао човека који ће извршавати иконоборску политику без поговора.¹¹⁰

Целокупна политика Константина V слична је, у главним цртама, оној коју је водио његов отац, али обележена још смелијим подухватима и са спољне и са унутрашње стране. Он је био још већи војсковођа него Лав III, одличан стратег, цењен као цар који је извојевао значајне победе над Арабљанима и Бугарима. На Истоку, где је снага Арабљана била ослабљена грађанским ратовима услед којих је династија Омајада 750. године замењена Абасидима и центар пренет у Багдад, Константин је одлучио да пређе у офанзиву. Године 746. је ушао у северну Сирију и заузео Германикеју, родни град свог оца, и тада је у оквиру колонизационе политике преселио већи број заробљеника у Тракију.¹¹¹ Тако су се на том подручју развила насеља сиријских монофизита. Победу је однео и на мору код Кипра 747. када је уништена арабљанска флота из Александрије. У походима у јерменске и месопотамске области 752 године освојио је пограничне тврђаве Теодосиопољ и Мелитину, а заробљенике опет населио у Тракију на бугарској граници. Ове победе су биле значајне јер су означавале завршетак доба у коме је Византија морала да се бори за опстанак са источне стране.¹¹² У исто време почиње да оживљава бугарско питање. Они 756. упадају на византијску територију у Тракији и тиме се отвара доба сукоба

---

¹⁰⁹ Острогорски, Историја, 174.

¹¹⁰ Исто.

¹¹¹ Исто, 175.

¹¹² Исто.

Бугарске и Византије. Константин је против Бугара водио девет похода. Када је хан Телец преузео власт у Бугарској 762. године порасла је агресија према Византији, али и према словенском становништву у бугарској држави, па су велике групе Словена из тих крајева пришле Византији. Они су насељени у Битинији и тако је ојачао словенски елемент у малоазијским областима.¹¹³ Највећу победу над Бугарима Константин V је однео наредне године код Анхијала на обали Црног Мора где је бугарска војска потпуно потучена, а Телец изгубио престо. Следећих година, византијски цар је наметао своју вољу нестабилној бугарској држави. Тек 770. године када је Телериг преузео власт Бугарска почиње да се војнички опоравља. Зато је Константин 773. предузео успешан поход, али упркос надмоћности Византије он није могао да присили Бугаре на трајно одржавање мира и до краја живота је с њима водио ратове.¹¹⁴ Он је и умро за време похода против Бугарске 775. године.

Константин се, углавном, ограничио на источну интересну сферу. На Западу, у Италији, византијска власт је доживела слом. Док је папство могло да рачуна на византијску помоћ против Лангобарда који су надирани, Рим је пристао да пређе преко верских размимоилажења и био је лојалан цару. Али Константин V, заузет борбама на Истоку и спровођењем иконоборске политике у цркви, оставио је Италију судбини на вољу. Риму је претила окупација и папа Стефан II је преклињао цара да пошаље у Италију трупе са искусним војсковођама како би се зауставила најезда лангобардског краља Астолфа.¹¹⁵ Међутим, Константин V то одбија и 751. године Равена је пала у руке Лангобарда, чиме је престао да постоји Равенски егзархат који је био ослонац византијске власти у Италији. У то време на западу се уздизала нова сила, Франачка краљевина, која је могла да пружи заштиту римској цркви. Папа Стефан II се 754. године у Понтиону састао са краљем Пипином како би га замолио за помоћ. Папина очекивања су се остварила, франачки краљ преотео је од Лангобарда Италију и поклонио је папи, а заузврат, папа га је крунисао краљевским венцем.¹¹⁶ Ово је био темељ световне власти папа. Константин V је од Пипина захтевао да му врати поседе у Италији, али франачки краљ их је свесно предао папи, па је за сваку одлуку у вези са овим питањем држао

---

¹¹³ Исто, 176.

¹¹⁴ Исто, 177.

¹¹⁵ Карташов, Сабори, 510.

¹¹⁶ Исто.

саветовање са њим. Папски легати и Пипин састали су се са византијским изасланицима, међутим, расправа је прешла на тло верских питања о иконама и о св. Тројици, где су легати оптуживали Грке за јерес иконоборства, а Грци прекоревали Латине због њихове јереси filioque.¹¹⁷ То је најраније питање о проблему filioque, који траје до данас.

Константинови војнички подвизи су остали урезани у сећању становништва, толико да су се Цариграђани, када је у IX веку Византија трпела поразе од Бугара, сакупљали око његовог гроба преклињући га да устане и спасе царство од невоље.¹¹⁸ Међутим, исто тако, у успомени Византинаца остала је владавина Константина V као мрачно доба, време ужасне страховладе у погледу његове иконоборачке политике и обрачуна са неистомишљеницима.

1) Припреме за сабор

После епизоде са Артаваздовом узурпацијом и повратком култа икона, Константин V је одлучио да у верском правцу још увек ништа не чини јер му је овај догађај показао да је народ и даље иконофилски расположен . Такво расположење владало је нарочито у европском делу царства. У току читавих једанаест година ништа се није чуло о променама у односу на иконе.¹¹⁹ Потом је одлучио да, после темељних припрема, иконоборству обезбеди ауторитет црквеног сабора. У том циљу почело се са размештањем и одабирањем кандидата за епископе и друге црквене положаје , који би послушно спроводили цареву верску политику. Упоредо, вршила се и пропаганда, одржавани су зборови на којима су иступали представници иконоборачке стране и где је често долазило до жучних дебата са иконофилима.¹²⁰

Почела је да се развија и литерерна делатност иконокласта, првенствено како би се шири круг људи , и богослова и обичног света, укључио у покрет, али и због тога што је цар желео да питање икона подигне на виши теолошки ниво него што је био случај на самом почетку у доба Лава III. Али како је, касније,

---

¹¹⁷ Исто, 524.

¹¹⁸ Острогорски, Историја, 182.

¹¹⁹ Карташов, Сабори, 510.

¹²⁰ Острогорски, Историја, 179.

VII васељенски сабор прописао уништење свих иконоборачких списа, није могуће у потпуности реконструисати развитак и све промене и нијансе овог учења. Знатан број одломака сачували су сами православни писци, који у намери да оповргну иконокластичко учење, наводе поједине реченице из њихових списа.¹²¹

За овај период, непосредно пред сабор 754. године, битан извор је цариградски патријарх из IX века, Нићифор, са списима *Antirrheticci I i II*.¹²² Наиме, цар Константин V је желео да наметне правац будућем сабору, па је у том циљу лично саставио тринаест теолошких списа. Сачувана су само два, чини се, најважнија, у фрагментима, о којима полемише поменути патријарх Нићифор. Спис Константина V је веома значајан за схватање суштине иконоборског покрета и његове теолошке подлоге, као и за утврђивање колико је цар утицао на одлуке сабора и колику улогу је имао у стварању иконокластичких теорија.¹²³ Константин V је изнео мишљење да свака слика треба да буде истоветна са својим прототипом и поставио питање како је могуће да се Христос, који има две природе, материјалну и нематеријалну, представи сликом. Јер, божанство се није претворило у плот, нити је плот ушла у божанство, већ је, пошто су се две природе спојиле у једно несливено јединство, постао једно и исто, тј. двојствен је у једном лицу.¹²⁴ Стога, ако би се он насликао, била би приказана и његова божанска природа, која се, међутим, не може ликовно представити. А ако би слика представљала само његову људску природу, онда јој се даје и лице својствено човеку, па би се божанство тада јавило у четири лица. Дакле, постојала би три лица божанства (света Тројица) и једно људско, а такво учење је падање у грех. Из тога произилази и да се, представљајући Христа као човека, њему одузима божанска природа. Према томе, Христосова слика ће, или представљати и људску и божанску природу, која се не може представити материјално, или ће раздвојити две нераздвојиве природе и тако се огрешити о догму о несливеном јединству двеју Христосових природа.¹²⁵ Слика спушта човеков дух са вишњег поштовања Бога на низак,

---

¹²¹ Острогорски, Студије, 9.

¹²² Исто, 10. Iconoclasm, 10.

¹²³ Острогорски, Студије, 10.

¹²⁴ Исто, 18.

¹²⁵ Исто, 22. Iconoclasm, 13.

материјални ниво обожавања створеног уместо творца.¹²⁶

Друго Константиново питање је како се може иконом представити онај ко је један од двеју природа, које је ујединио у једном лицу, ако се једна од тих природа не прикаже. За оба питања, суштински иста, налази одговор да је права слика Исусова, заправо, Свето причешће. Христос је, као Бог, унапред знао да ће умрети и васкрснути и узети се на небо, а да би они који у њега верују имали увек нешто што ће их подсећати на његово оваплоћење, наредио је својим ученицима да предају обличје његовог тела у виду причешћа како би људи учешћем и усвајањем примили право и истинито његово тело.¹²⁷ Цар не пропушта да нагласи своју веру у Христа, супротставља се гласовима који говоре да се отуђио од праве вере, а наводно, све те неистине су потекле од Артаваздове побуне и од тада га многи осуђују.

Ова два списа у којима полемисе о Христосовој икони, цар је најпре усмено предавао пред вишим духовним достојанственицима у престоници, а онда их издавао у виду списка како би проширио круг деловања.¹²⁸ То је био још један пропагандни спис у складу са целокупном пропагандном делатношћу која се чинила по царској наредби читаве године пре сазивања сабора. Константин V је најавио и један свој спис о осталим иконама, о Богородичиној и икони светитеља. Тај спис није сачуван, али на основу каснијег деловања против култа светаца, може се претпоставити да није говорио повољно поводом њихових икона.

Списи Константина V, иако, теолошки гледано имају доста мана, извршили су притисак на сабор и његове одлуке самим тим што су потицали из царевог пера. Он је тиме постигао свој циљ - да лично усмерава одлуке сабора. Притисак је вршио, како каже Нићифор, и тако што је претходно заплашио свештенике " тамницом, оковима и другим страхотама ".¹²⁹ Ипак, претерано је рећи да је иконоборачки сабор једноставно и дословно прихватио учење које је прописао цар. Чланови сабора су прерадили његове списе, нешто ново су унели, а много тога и избацили или изменили. Међутим, коначне иконоборске христолошке теорије у основи су подударне излагањима из царевих списка. Одлуке сабора, својом садржином, тачно се надовезују на овај спис и обилато се

¹²⁶ Iconoclasm, 10.

¹²⁷ Острогорски, Студије, 20. Карташов, Сабори, 512. Iconoclasm, 12.

¹²⁸ Острогорски, Студије, 24.

¹²⁹ Исто, 25.

њиме служе, али због честих теолошко-филозофских грешака, лоше формулације реченица, Константинови списи су морали да буду прерађени.¹³⁰ Због тога нема дословних подударности саборских одлука и ових списа, али уочљиво је да се суштински надовезују на њих.

Значај списа Константина V је у томе што у њима иде даље од иконобораца ране фазе који су једино осуђивали идолопоклонство и само понекад постављали питање могућности Христове слике. Константин V је проблем икона сместио у оквире христолошко-догматских питања.¹³¹ Додуше, ранији иконофили, као што је Јован Дамаскин, рецимо, јесу ушли у ту област, али за иконоборску страну ово је било нешто ново у теолошком смислу. Тај развој се не може приписати једноставно Константину V, али је он тај који се најватреније залагао за ширење нових идеја. У извесном смислу, његови списи су прекретница иконоборачког учења, јер је Константин због свог екстремног става дао израза тенденцијама које су постојале у иконоклазму, али се код умеренијих нису отворено јављале.¹³² Наиме, код њега се не среће аутентична халкедонска формула "у двеју природама", већ изрази "од двеју природа", "пошто су се две природе спојиле у несливено јединство", при чему наглашава "једно лице и јединство" па се чини да је желео што више да обеснажи владајуће учење о двома Христосовим природама.¹³³ Оваквим формулацијама показује приближавање иконобораца и ранијих христолошких јереси, најпре монофизитизма. У христолошком смислу, највећа несугласица је то што су иконоборци занемаривали Христово оваплоћење, па су на уштрб његове људске природе истицали божанску, а то је типично гледиште монофизитизма. Како каже Нићифор, Христос је био виђен и потврђен у Јеванђељу па стога може да се представља и кроз уметност, а негирање те тврдње је негирање његове човечије природе и Јеванђеља, што је падање у монофизитску јерес.¹³⁴ Константинов спис даје потврду таквом становишту. Да је цар био наклоњен монофизитизму, сведочи и Хроника Михаила Сиријца у којој се говори да је прихватио и похвалио исповедање вере сиријских монофизита које је населио у Тракији, чак се наводи и да је побожно чувао тајне монофизитске вере, због чега

---

¹³⁰ Исто, 28.

¹³¹ Исто, 33.

¹³² Исто, 34.

¹³³ Исто.

¹³⁴ Iconoclasm, 13.

су га Халкедоњани, тј. ортодоксни мрзели.¹³⁵ Константин V, чини се, због теолошке необразованости, није схватао значај јеретичких тврдњи које је изнео у свом делу.

Његово излагање битно је и за утврђивање филозофског појма иконе са иконокластичке стране и поређење са ставом ортодоксне иконофилске струје. Константин V сматра да слика треба суштински да буде идентична са архетипом и у том контексту теорија о причести као јединој Христосовој слици јесте доследна примена тог схватања¹³⁶. Међутим, проблем је у томе што су иконофили и иконоборци под "сликом" подразумевали различите појмове. Јер, за иконофиле, икона је претпостављала суштинску разлику од архетипа. Она само подражава архетип, представља сличност, али се разликује по суштини и материји. Између слике и архетипа постоји веза, слика омогућује ступање у додир са архетипом и његову спознају, али увек остаје по суштини различита од њега.¹³⁷ На слици се не представља суштина нити природа, већ хипостаза, тј. индивидуалитет који се не може ни спајати ни делити. Срж проблема је што иконоборци познају само два односа међу стварима: идентичност и различитост, а за иконофиле је могућа повезаност двеју ствари иако између њих нема суштинске истоветности. Слика има исто име као архетип чија је имитација и одраз, као што је појединачна ствар имитација и одраз идеје у Платоновом учењу, и уопште, читав систем иконофилских тврдњи се коначно своди на Платона¹³⁸. С друге стране, иконоборачки начин гледања на појмове почива на магијско-оријенталним представама које идентификују слику са оним што представља. Та два става су непремостива, јер су у самим основама њихова мишљења другачија.

Када је све било припремљено, цар Константин је издао наредбу да се по свим градовима одржи Силентион, саветовање духовних и световних великодостојника, а онда је јерархија била јавно позвана на сабор.¹³⁹

2) Иконокластички сабор 754. године

---

¹³⁵ Острогорски, Студије, 37.

¹³⁶ Исто, 48.

¹³⁷ Исто, 49.

¹³⁸ Исто, 50.

¹³⁹ Карташов, Сабори, 510.

Сабор се одржавао у царском двору Хијереја на малоазијској обали, од 10. фебруара до 8. августа када је премештен у Влахернску цркву где је одржано последње заседање. Био је замишљен као "васељенски", али нису му присуствовали ни папа (који није ни позван) ни патријарси Александрије, Антиохије и Јерусалима, који су били под арабљанском окупацијом. Мало пре отпочињања сабора умро је цариградски патријарх Анастасије, па је сабором председавао Теодосије Ефески, син бившег цара Тиберија III Апсимара. Због изостанка свих петорице поглавара цркве, иконофили су назвали овај сабор "безглавим". Окупило се 338 епископа. Поред Теодосија Ефеског, главни стожери су били Василије Трикокав митрополит Антиохије Писидијске, и Сисиније Пастила митрополит Перге Памфилијске.¹⁴⁰

При изради одлука, учесници су полазили од царевих списа, али су користили и Свето Писмо и патристичке списе као доказе својим тврдњама. Константин V дао је да се изради збирка места из црквених отаца: Григорија Назијанског, Атанасија, Јована Хризостома, Амфилохија, Теодота из Анкире, Евсевија. Међутим, како је касније сведочено на VII васељенском сабору, често су изреке светих отаца биле кривотворене у корист иконоборачке стране.¹⁴¹

Акта сабора већ у уводним речима наводе разлоге за овај скуп, а то је што су људи почели да упућују своје молитве творевини уместо творцу. Пошто су редом набројали претходних шест васељенских сабора и потврдили да прихватају ортодоксну веру, окренули су се питањима јереси које су побијене на ранијим саборима - Арија, Диоскора, Евтихија и Севира, и Несторија.¹⁴² Тиме већ почињу напад на присталице иконе, јер их оптужују да су пошли њиховим путем, пошто се, онај ко слика Христосову икону огрешује о утврђено учење по коме се две његове природе не могу никако раздвојити ни слити у једну. А уметник који осликава лик и зове га Христос, што значи и Бог и човек, на бесмислен начин представља божанство у створеном телу јер то је неразделљивост која никада не може да се деси.¹⁴³ Дакле, у питању је двоструко богохуљење: мешајући обе његове природе пада у јерес монофизитизма, а ако тврди да представља само тело Христово, онда је у заблуди несторијанства јер тело истовремено припада и Богу Логосу. Ако се раздвоји божанско од тела и

---

¹⁴⁰ Исто, 511.

¹⁴¹ Седам стубова Премудрости, 151.

¹⁴² Одлука јеретичког сабора, 318.

¹⁴³ Исто, 319.

припише телу истинско постојање, уведе на тај начин и четврту личност у свету Тројицу.¹⁴⁴ Дакле, изображавање Христосовог лика је јерес. Једина дозвољена представа његове човечанске природе јесте хлеб и вино на Тајној Вечери, јер сам Христос је одредио да се принесе хлеб, а не да се подражава његова људска природа, да се не би обновило идолопоклонство. Како је Христово тело било обожено, тако се хлеб - слика његовог тела, обожио силаском светог Духа, па служењем свештеника постаје обожено тело Христосово¹⁴⁵. Ни Христ ни апостоли ни свети оци нису оставили молитве за освећење икона, или да би се чинило било шта друго са обичном материјом.

Када су у питању иконе Богородице и светитеља, сабор је саветовао да се и оне одбаце, али да у начелу нису немогуће као што је Христова икона. Међутим, непожељне су јер светитељи су након смрти прешли у живот који неће имати краја, па тако свако ко настоји да их врати у живот кроз мртву уметност, подражава незнабожце и крив је за богохуљење.¹⁴⁶ Уметност је незнабожачка, а материја је мртва, што је неспојиво са мајком Божијом која је изнад небеских висина и са светитељима који блистају у величанствености.

Сабор, у име свете Тројице одбацује и уклања из хришћанске цркве све представе које су начињене сликањем, а свако ко се усуди да изобрази сличну представу, или је поштује, или је поседује, биће анатемисан. Анатеме су побројане у осам тачно одређених тачака које се односе на већ поменуту немогућност изображавања Христоса човека и Логоса и сједињење или раздвајање те две природе. У Оросу сабора проклиње се свако ко не прихвата такозвани VII васељенски сабор, а уздижу се царство и цареви који су победили идолопоклонство. Анатемисани су бивши патријарх Герман, Георгије Кипарски и Јован Дамаскин као "Мансур који исповеда мухамеданска осећања".¹⁴⁷

Оно у чему су иконоборци морално криви је њихово фалсификовање историјских докумената и доказа, које је утврђено на VII Васељенском сабору.¹⁴⁸ Када су том приликом ислеђивани јерарси који су учествовали на иконоборачком сабору, откривено је да тамо нису коришћене аутентичне црквене књиге, већ су епископи добијали посебно написане готове исказе, са

---

¹⁴⁴ Исто.

¹⁴⁵ Исто, 320.

¹⁴⁶ Исто

¹⁴⁷ Исто, 322.

¹⁴⁸ Карташов, Сабори, 514.

често, потпуно прерађеним списима светих отаца. Такође, коришћене су и реченице истргнуте из контекста како би се поткрепили иконоборачки ставови. Ипак, формулације реченица сведоче о изврском теолошком образовању аутора и смишљане су са доста опрезности да се не огреше о постојеће верске догме.

Средишњи, најважнији део саборских одлука се у много чему подудара са гледиштима изнесеним у списима цара Константина V.¹⁴⁹ Али саборске одлуке су отишле још напред у развоју иконоборачког учења. Наиме, теза Константина V о раздвајању Христосових природа и увођењу четвртог лика у св. Тројицу је на сабору поштрена тиме што је отворено названа несторијанством, а мешање двеју природа монофизитизмом. Тиме се култ икона директно сврстава у јерес. Сабор је, заправо, брижљиво избацио све што је било монофизитско у царевом спису, а да би са иконоборског покрета отклонио сумњу у јерес, он је чак прешао у напад оптуживши иконофиле.¹⁵⁰ Свакако, саборске одлуке се у највећој мери наслањају на списе Константина V, али знатно преформулисане тако да се не могу наћи дословна надовезивања.

На последњој седници у Влахернској цркви, цар је за патријарха, самовољно, сматрајући се господарем цркве, одабрао Константина Силејског, а учесници сабора га само потврдили. На Хиподрому је био проглашен Орос сабора, као и анатеме бранитељима икона, а цар је слављен као "избавитељ од идола" и "тринаести апостол".¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Острогорски, Студије, 27.

¹⁵⁰ Исто, 37.

¹⁵¹ Житије Стефана Новог, 793. Карташов, Сабори, 511.

3) Константинови прогони

Ослањајући се на решења сабора, цар је отпочео масовно уништавање верских слика. Он је сматрао за свој лични задатак да искорени иконе и приступио му је темељно, са пуно жара, свирепо, готово садистички.¹⁵² Понајвише због Константинових сурових обрачуна са противницима, период иконоклазма VIII века се назива мрачним добом у историји Византије. Једна од првих цркава која је очишћена од верских слика је управо Влахернска, у којој је завршен иконоборачки сабор. Некада осликана призорима из Христовог живота, за потребе сабора је на брзину прекречена и украшена арабескама и вињетама са птицама и растињем. И у многим световним зградама и дворовима одмах су култне слике замењене сценама лова, јахача, коњских трка, јер је требало да се негује једино лаичка уметност која би служила величању цара и двора. Овог задатка прихватили су се живо и неки епископи, па су цркве без икона остајале огољене, а уништаване су и књиге украшене иконициним минијатурама. Према каталогу библиотеке св. Софије, показало се да су књиге и спаљиване, а такође, било је доста случајева цепања страница из књига на којима су приказане слике Христа и светитеља.¹⁵³ Иконе из цркава су највећим делом биле спаљиване, а фреске и мозаици прекривани кречом.

Међутим, царевим мерама се супротставила јака и одлучна опозиција, па је започела борба која је достигла врхунац 60-их година VIII века. Главни противници иконоборске политике потицали су из монашке средине. Тако је гоњење иконофила добило карактер борбе против монаштва. Одбрана икона припала је монасима, који су у протеклим вековима имали значајну улогу као браниоци вере, уживали поштовање у народу и нису били подложни притисцима царске власти као што је то био епископат.¹⁵⁴ Ипак, треба нагласити да сузбијање монаштва није било од почетка главни циљ иконоборског покрета, већ је ту црту попримило у току борбе, јер, из првог периода владавине

---

¹⁵² Карташов, Сабори, 509.

¹⁵³ Исто, 517.

¹⁵⁴ Iconoclasm, 4.

Константина V не зна се ништа о антимонашким мерама.¹⁵⁵ Антикалуђерска политика нашла је подршку у Малој Азији, код припадника војске, али и код дела становништва престонице. Пошто се у Константинопољу "ни траг монашке одеће није смео видети, сви су се они склањали иконоборцима са очију".¹⁵⁶ Они који су остајали упорни у својим ставовима доспевали би пред суд и постајали мученици: монах Андреј Каливит који је увредио цара назвавши га новим Валенсом и Јулијаном био је 762. усмрћен бичевањем на Хиподрому, а игуман Јован који је одбио да погази Богородичину икону је такође погубљен.¹⁵⁷

Ипак, најбројнија група иконофилских опозиционара окупила се око игумана Стефана Новог који се подвизавао на Авксентијевој Гори. Њему је дошло много монаха који су напустили престоницу. Стефан је саветовао да остану у својој вери без страха, а они, пак, који се плаше мучења, да беже у друге крајеве где нема гоњења од иконобораца. Препоручивао је да се склањају на обале северног Понта, на Крим, Херсонес и Кавкаско приморје, затим, на територију Арабљана, почев од источних обала Средоземног Мора - Кипар и Ликију, у Антиохијски и Александријски патријархат где није било прогона, као и у Рим и Италију.¹⁵⁸ Наиме, иконоклазам је био најнасилнији у престоници и околини, а постајао је слабији у складу са удаљеношћу провинција. У том периоду, Кипар је био у некој врсти кондоминијума Византије и Арабљана, па је византијска власт тамо била далеко од доминантне.¹⁵⁹ Северно Понтске провинције уживале су независност под локалним владарима, док су се удаљене италијанске провинције спремале да прекину везу са Цариградом. На тим подручјима царска власт је била неактивна и то су била погодна места за избегле противнике иконобораца.

Чувши за Стефана, да је поштован као један од древних црквених отаца, да учи о поштовању икона и клања им се, а притом окупља око себе много света, Константин је замислио да га придобије за своју страну сматрајући да ће тако утврдити своју политику међу иконофилима. Међутим, упркос вештим убеђивањима, Стефан је 763. године одбио да потпише одлуке иконокластичког сабора, спреман и "да пролије крв за свете иконе", па је са свим ученицима био

---

¹⁵⁵ Острогорски, Историја, 181.

¹⁵⁶ Карташов, Сабори, 518.

¹⁵⁷ Исто.

¹⁵⁸ Житије Стефана Новог, 792. Iconoclasm, 24,25.

¹⁵⁹ Iconoclasm, 25.

заточен у тамницу.¹⁶⁰ Царски помоћници припремили су читав низ разних клевета против Стефана, првенствено како говори против цара, буни народ, подстиче на устанак и чини блуд са једном монахињом. Уз то, лажно је оптужен и да је својим учењем обмануо и на превару замонашио блиског царског службеника. То је било довољно да војска разори и запали Стефанов манастир, а њега самог затвори у Хрисопољ где су му цар и патријарх послали најистакнутије иконоборце Теодосија Ефеског, Константина Никомидијског, Сисинија и Василија, да га убеди да се одрекне икона. Стефан, измучен батинама и глађу, одговорио им је цитатима из св. Писма, рекавши да није он тај који ствара пометњу у цркви, већ они који нарушавају предања светих отаца уносећи нове догмате, притом их све називајући лажним пастирима.¹⁶¹ Стављен пред избор да потпише одлуке сабора или да оде у смрт, он је одбацио "лажни седми васељенски сабор" чињеницом да су тамо погажени претходни сабори који су одржавани у храмовима осликаним иконама, док је овај управо одбацио иконе.

После овога, Стефан је послат у прогонство, на Хелеспонт на острво Проконис. Тамо су му пришли некадашњи ученици и основали манастир, па је народ поново почео да се окупља око Стефана. Бесан због те вести, Константин V је наредио да се Стефан врати у Константинопољ, где је опет, доведен пред цара, стао у одбрану икона позивајући се на речи св. Василија Великог: Клањајући се икони ми се не клањамо вештаству, јер поклоњење које указујемо лику прелази на прволик.¹⁶² Стефан је гажење и увреду икона упоредио са гажењем царског лика на новчићу. Поново је утамничен, овог пута у градској тамници где је било још преко 300 монаха из разних места и манастира. Већина њих је била кажњена тешким телесним казнама. Опет су се они окупили око Стефана и претворили тамницу у неку врсту манастира где су вршили службе и молитве. Обавештен о томе, Константин је коначно одлучио да стане на крај Стефановом проповедању и дао да га на улицама Цариграда усмрти разјарена светина. Колико је царска политика узела маха међу становништвом престонице може се видети и на овом примеру из житија " Па не само људи, него и жене и

---

¹⁶⁰ Житије Стефана Новог, 794.

¹⁶¹ Исто, 800.

¹⁶² Исто, 804.

деца излазећи из својих школа бацаху камење на мртво тело светитељево".¹⁶³ Потом су погубљени и монаси који су били у тамници са Стефаном. У оптужници која је теретила Стефана било је прећутано питање икона, већ се његово усмрћење тумачило тиме да је многе саблажњавао учећи их да презиру истиниту славу, свој род, да се клоне царских двораца и да ступају у редове монаха.¹⁶⁴ Овом последњом оптужбом монаштво се, фактички, проглашавало незаконитим.

Да је опозиција узела маха и да су и неки виши царски чиновници били против владајуће политике, показује случај када је деветнаест виших чиновника и официра погубљено зато што су благонаклоно гледали на проповедање Стефана Новог. Константин V је покушао да сасвим уништи монаштво и да из народа искорени поштовање према аскези. Због тога је и монашка одора називана одећом таме, а монаси синовима мрака. Према Теофану, царско изругивање ишло је дотле да је 766.год. наредио сваком ави да се на Хиподрому држи за руку са неком женом идући у поворци, а народ да их пљује и псује.¹⁶⁵ У Константинопољу су 768. године затворени сви манастири и конфискована им је имовина. Они су обично претварани у касарне и друге јавне зграде, како је учињено са Далматском Лавром, водећом међу византијским манастирима. Калистратово братство, братство Дија и Максимиана, као и женска сестринства, били су разрушени до темеља.¹⁶⁶

Спровођење царске политике у провинцијама, зависило је, ипак, од воље локалних власти.¹⁶⁷ Један од царевих најревноснијих помагача у иконоборској антимонашкој политици био је стратег Тракесијске теме, Михаило Лаханодрокон. Он је, по угледу на цара, у Ефесу окупио све монахе и монахиње из своје теме и ставио их пред избор да се повинују цару, узму светлу одору и ожене се, или да буду ослепљени и протерани на Кипар. Након тога је силом одузео манастире са свим драгоценостима, а новац од распродаје поконио императору. Лаханодрокон се истакао и приликом рушења манастира Пелекита када је четрдесет двојицу монаха зазидао у старим термама, а остале подвргао

---

¹⁶³ Исто, 810.

¹⁶⁴ Карташов, Сабори, 520.

¹⁶⁵ Исто.

¹⁶⁶ Исто.

¹⁶⁷ Iconoclasm, 4.

мучењу.¹⁶⁸ У читавој Тракесијској теми није се могао наћи ни један једини монах.¹⁶⁹ Цар је захваљивао Лаханодракону и истицао га за пример.

Епископи су подржавали и следили цара по питању икона, па и по обрачуну с моћним монашtvом. Међутим, жестина с којом су се прогони спроводили, довела је до реакције дела јерархије који није био против монаштва у суштини. Први је поклекнуо лично патријарх Константин. У престоници је установљен обичај посебне васељенске заклетве када су на тргу, пред крстом, Јеванђељем и св. Еухаристијом сви поданици морали да се закуну да се неће клањати иконама. Међутим, патријарх Константин је морао лично да узме учешћа у обреду уз посебно понижавајуће обећање које се од њега лично тражило. То је све довело патријарха до дубоког очајања. Наиме, цар га је приморао "да се претвори у пијаницу, једе месо и слуша звуке гитаре на царевим обредима".¹⁷⁰ Овакво срамно размонашивање, изругивање са монасима на Хиподрому и сурова погубљења, довели су до тога да се патријарх потпуно окрене против цара, па је послат у прогонство. На његово место постављен је Никита, Словен пореклом, који је био послушан цару. Бившег патријарха Константина, цар је 767. вратио у престоницу само да би му се прочитала оптужница, после које је био анатемисан и погубљен.

Велика монашка емиграција, која је отпочела 60-их година VIII века, била је посебно окренута јужној Италији. То је довело до даље хеленизације тих области, а њена средишта су били грчки манастири и школе. Папа Григорије III основао је манастир св. Хрисогона, папа Павле I поклонио је монасима-емигрантима своју кућу и основао манастир св. Силвестра. Грчких монаха који су избегли у Италију било је најмање педесет хиљада.¹⁷¹

Како су иконокластички прогони бивали све масовнији и суровији, Константин V је почео да долази и у супротност са сабором из 754. године не задовољавајући се његовим одлукама. Најуочљивије је то било када је цар забранио култ Богородице и светитеља и када је отпочело уништавање реликвија. Наиме, сабор из 754. изјаснио се веома узвишено за поштовање мајке Божије и свих светитеља, иако је одбацио њихове иконе јер им мртва материја

---

¹⁶⁸ Житије Стефана Новог, 807.

¹⁶⁹ Карташов, Сабори, 520.

¹⁷⁰ Исто, 521.

¹⁷¹ Исто, 522.

одузима величанственост.¹⁷² У том тренутку сматрало се опасним одступање од традиције у погледу овог питања. Међутим, у иконоборској странци постојале су екстремне струје које су одбацивале култ светаца и Богородице, а како се касније показало, цар је био један од присталица те струје. Аверзија коју су осећали према култу икона, логично је, оне најекстремније иконоборце довела до тога да одбаце сваку врсту овоземаљске светости.¹⁷³ О томе када се Константин V окренуо против култа светих и Богородице, различита су тумачења. Теофан преноси да је цар још на почетку владавине за време Артаваздове узурпације говорио патријарху Анастасију против поштовања Богородице. Такође, у многим списима Константина V хроничари су запазили упадљиво избегавање инвокације Богородице, што наводи на закључак да је цар одувек гајио одбојност према овом култу, иако је са таквим ставом отворено иступио тек 60-их година VIII века. Додуше, у списима писаним пре сабора 754. он је у исповедању вере говорио о "пресветој, непорочној Госпођи нашој, приснодеви Марији" и апостоле називао светима, али већ тада није признавао молитве за посредовање.¹⁷⁴ Дакле, морао је да се помири са одлукама сабора, али када се касније осетио сигурним у победу своје политике могао је да у потпуности спроведе своја уверења. Цар је 764. године иступио пред патријарха Константина са замишљу да је оправдано Богородицу називати Христородицом, међутим, патријарх га је одвратио поредећи ове његове речи са несторијанством. Ипак, следеће године цар је прогласио све молитве за помоћ упућене Богородици и свецима за сувишне, а то је обзнанио и писмено.¹⁷⁵ Прописао је да се Марија више не назива Богородицом, да се ознака "свети" одбаци и да се више не поштују свете реликвије. Ово сведочанство, поред Теофана, доноси и спис *Adversus Constantinum Caballinum*, као и Теостерикт, али и Житије Стефана Новог. Наиме, када су иконоборачки епископи дошли да убеди Стефана да одбаци иконе, он је оспорио њихов сабор из 754. године: "На основу чега ви свој сабор називате светим? Та ви назив свети одузесте свима светитељима и наредисте да се нико не усуди називати светима ни апостоле ни пророке ни мученике".¹⁷⁶

---

¹⁷² Острогорски, Студије, 38.

¹⁷³ Исто, 39.

¹⁷⁴ Исто, 45.

¹⁷⁵ Исто, 40.

¹⁷⁶ Житије Стефана Новог, 800.

Бројни су подаци о непријатељском односу према реликвијама , које су биле строго забрањене. У ревности се и сада истицао већ поменути Михаило Лаханодрокон. Посебно незадовољство је изазвао када је наредио да мошти свете великомученице Јевтимије, заједно са кивотом буду избачене из храма и бачене у море, а Халкидонска црква, њој посвећена, претворена у касарну.¹⁷⁷

Унутар иконоборачког учења се издвајало неколико праваца који се разликују по јачини у наступању према иконама, па су тако једни одбацивали само њихов култ, други нису хтели да им се поклањају, али су им указивали извесно поштовање, а било је и оних који су се слагали с тим да се Христос може представити иконом, али само пре васкрснућа; чак се и струја која је тражила уништење свих икона разликовала према степену нетрпељивости ка иконама.¹⁷⁸ Међутим, како је већина иконоборачких списа данас непознато услед уништавања после VII васељенског сабора, готово је немогуће реконструисати различите нијансе овог јеретичког покрета.

---

¹⁷⁷ Седам стубова Премудрости, 151.

¹⁷⁸ Острогорски, Студије, 46.

III Слабљење иконоборства и успостављање култа икона

1) Лав IV Хазар (775-780)

Константин V умро је за време похода на Бугаре 14. септембра 775. године. Као и његов отац, анатемисан је од стране цркве као "тиранин, а не цар, хулник на Вишњег, ругач Цркве", упркос томе што је, према хроничарима, пред саму смрт почео да дозива Богородицу и наређивао да од тада она опет буде поштована као истинита мајка Божија.¹⁷⁹

Константиновом владавином завршио се и најснажнији талас иконоборачког покрета. Промена на трону променила је и судбину икона. Лав IV био је легитимни наследник престола, син Константина V и хазарске принцезе, одакле и потиче његов надимак Хазар. Крунисан је за очевог савладара још као дете. Међутим, како је Константин V из трећег брака имао још петорицу синова, од којих су Нићифор и Христифор имали титуле цезара, а остала тројица нобилисима, Лаву IV је могла да запрети опасност са те стране. То се и показало када је преузео престо и крунисао за савладара свог малог сина Константина 776. године Тада је цезар Нићифор сковао заверу против цара, али је она била откривена, па је прогнан у Херсон. Иначе, ово крунисање сина савладара занимљиво је пошто је представљало новину по начину на које је извршено. Лав IV је, наводно, извршио крунисање само излазећи у сусрет жељи својих поданика.¹⁸⁰ Од сенатора, представника војске, и градских сталежа је затражио писмену заклетву на верност савладару Константину као једином законитом престолонаследнику. Наиме, он није много веровао у стабилност симпатија народа, а није се уздао ни у чврстину наследних права на царски престо¹⁸¹. Чак је окупљеној маси на Хиподрому отворено говорио како стрепи да ће, после његове смрти, свргнути и убити наследника, а себи наћи новог цара. Лав IV је желео да избор престолонаследника прикаже као акт народне воље,

¹⁷⁹ Карташов, Сабори, 522.

¹⁸⁰ Острогорски, Историја, 183.

¹⁸¹ Карташов, Сабори, 522. Дагрон, Цар и првосвештеник, 32,33.

апелујући не само на Сенат и војску, већ и на представнике престоничких трговаца и занатлија, па је тако заклетва лично везивала сваки од друштвених чинилаца за цара и његову породицу.¹⁸² Новина је била и то што је војска прихватила искључење царева браће из права наследства, тако да је право наслеђивања престола ограничено на најстаријег владаревог сина. Чак и у случају кажњавања завереника које је предводио цезар Нићифор, цар је желео да се ослони на вољу поданика, па је сазвао Силентион на Магнаварском двору и затражио да они донесу решење о казни.¹⁸³

У време Лава IV је наступило затишје у иконоборској политици. Он је званично био присталица иконокласта, али је напустио максимализам Константина V. Једина иконоборачка мера коју је предузео било је затварање шесторо дворана иконофила. Опadaње покрета било је природна реакција после крајњег радикализма његовог претходника, а свакако да је деловао и утицај Лавове жене царице Ирине.¹⁸⁴ Она је родом била из Атине, где је култ икона и даље био поштован, па иако је пре доласка у Константинопољ морала да се закуне како се неће клањати иконама, у тајности је остала верна својим иконофилским уверењима. Она је сугерисала Лаву IV да не раскида са иконоборцима, који су му фактички дали власт, већ истовремено да дозволи иконофилима слободно егзистирање без јавне измене важећих закона.¹⁸⁵ Такође, да би стекао ауторитет у народу, он је из државне касе поделио много новчаних прилога, а смањио је и пореску стопу. Питање монаха и манастира, који су били жестоко прогоњени за време Константина V, Лав IV је решио прећутном дозволом монасима да се враћају на своја места и иконопоштоватељима да ступају на епископске катедре.¹⁸⁶ Међутим, Нићифорова завера је уплашила и навела цара да се приближи иконоборачкој страни, што је почело да нарушава однос са царицом Ирином која се све више зближавала са иконофилском партијом. Показатељ ове нарушене равнотеже између цара и царице је избор новог патријарха после смрти иконоборачког Никите¹⁸⁷. Ирина је хтела да то буде Павле, иконофил, родом са Кипра, а Лав се сложио тек пошто је успео Павла да натера на писмену заклетву да неће поштовати иконе. Теофан наводи

---

¹⁸² Острогорски, Историја, 183. Дагрон, Цар и првосвештеник, 33.

¹⁸³ Острогорски, Историја, 184.

¹⁸⁴ Исто, 183.

¹⁸⁵ Карташов, Сабори, 525.

¹⁸⁶ Исто.

¹⁸⁷ Исто.

да је Павле био насилно рукоположен за патријарха.¹⁸⁸

Иконоборачка странка је сугерисала цару да је Ирина издајник јер се око ње формира партија иконофила, а када су код царице пронађене две иконе она је оптужена да је нарушила заклетву коју је дала пред долазак у Цариград, па је удаљена са двора.¹⁸⁹ У јесен 780. године Лав IV је изненада умро, а на престо је ступио његов малолетни син Константин VI, па је регентство преузела царица Ирина.

2) Ирина и Константин VI. Припреме за васељенски сабор

Долазак царице Ирине на власт изазвао је реакцију иконоборачке струје која је одлучила да превратом доведе на престо протераног цезара Нићифора. Међутим, Ирина је савладала овај покушај завере, протерала њене актере, а Нићифора и његову браћу замонашила, притом их приморавши да јавно пред народом служе службу, а у циљу да се опросте од сваке помисли да ће убудуће на царски трон доћи синови Константина Копронима.¹⁹⁰ Ово је био први изазов с којим се суочила царица и пошто је ту извојевала победу, почела је смелије да исказује своје иконофилско опредељење. Монаси су почели масовније да се враћају из прогонства, а људи јавно да се поклањају иконама. Царица је организовала и свечани повратак моштију св. Јевтимије на њихово претходно место у Халкидонски храм, одакле их је Константин V "протерао" на Лемнос¹⁹¹, а Михаило Лахандракон, наводно, бацио у море. Ипак, Ирина је политику заокрета ка ликвидирању иконоборства водила обазриво. Трајале су борбе са Арабљанима и Словенима, нарочито се погоршало стање на Истоку где је царство Абасида доживљавало успон. Године 781. Арабљани су упали у Византију и у Тракесијској теми добили велику битку после које је Византија затражила мир и обавезала се на плаћање данка, али су се арабљански упади у Малу Азију наставили. Због тако нестабилног положаја, није било пожељно

---

¹⁸⁸ Исто.

¹⁸⁹ Исто, 526.

¹⁹⁰ Исто

¹⁹¹ Исто, 527.

замерати се војсци која је и даље била верна политици Константина V. Такође, најважније државне и црквене положаје и даље су држале присталице иконоборства. Систем који је владао у току пола века, није могао да буде промењен тако нагло.¹⁹²

Ирина је схватала да су мере које је предузела у корист иконофила недовољне за потпуну обнову поштовања икона. Било је потребно да се сазове васељенски сабор који би осудио иконокластички сабор из 754. године и званично обновио иконопоштовање. Пошто је сматрала да јој је за испуњење ове намере потребан верски мир са Западом, верила је свог малолетног сина Константина VI са кћерком Карла Великог.¹⁹³ Међутим, питање сабора није могло бити постављено док је на месту цариградског патријарха био Павле , који је за време Лава IV био компромитован пошто је потписао заклетву против икона. Он је због тога 784. године натеран на абдикацију. Заправо, царици је на овом положају био потребан човек од поверења који би без поговора спровео њену верску политику.

Ирина је, ради избора новог патријарха, сазвала велики Силентион на Магнаварском двору. Ипак, одлуке тог скупа су унапред биле одређене и он је само требало да потврди царичину вољу. На њено питање о могућем кандидату за патријарха, сви су се сложено огласили за Тарасија, царичиног личног секретара. Тарасије је наступио са беседом у којој је истакао тежак положај византијске цркве у коме се нашао због раскида са Западом и због анатема које су са свих страна бачене на њу.¹⁹⁴ Заправо, он је сазивање васељенског сабора представљао као своју вољу и нужност за опоравак цркве. То треба да прихвате Константин VI и Ирина, јер другачије он неће прихватити положај. Већина је поздравила мишљење о потреби за васељенским сабором, међутим, јавила се и опозиција из војне средине која је наглашавала да се сабор већ одржао у време Константина V и да је на њему речено мишљење о иконама. Тарасије је ово одбацио, нагласивши како је тај сабор одржан у условима угушене слободе мишљења, па је тако, за кратко, опозиција потиснута. Затим ја Тарасије, пошто је био световњак, брзо проведен по свим свештеним ступњевима и на Божић 784.

---

¹⁹² Острогорски, Историја, 184.

¹⁹³ Карташов, Сабори, 527.

¹⁹⁴ Исто, 528.

године постављен за патријарха.¹⁹⁵ Личност патријарха Тарасија је веома важна за припрему и одржавање VII васељенског сабора. Он је потицао из аристократске породице, отац му је био високи државни чиновник, а није познато да ли су били против иконобораца.¹⁹⁶ Као син угледног аристократе, Тарасије је такође имао чиновнички положај, звање конзула и царског секретара. Због његовог световњачког начина живота, папа ће пред сабор неколико пута негодовати сматрајући да је патријарх постављен неканонски. Ипак, иако је потицао из аристократске породице, био је скроман, веома побожан и прави аскета.

Пошто је изабран, Тарасије је у својој синодици сведочио о вери, тј. припадности православљу, а поред осталог, поменуо је и да је бацио анатему на папу Хонорија I, позивајући се на 82. канон Пето-Шестог сабора из 692. године. Наиме, овај члан који каже: " На неким часним иконама изображава се јагње на које прстом показује Претеча... одређујемо да се од сада и на иконама изображава, уместо старог јагњета, насликан по човечијој природи лик Јагњета Које узима на Себе грехе света - Христа Бога нашега"¹⁹⁷, користили су и први бранитељи икона почетком иконоборског покрета. Дакле, још у VII веку ово је био озбиљан аргумент васељенског признавања икона од стране цркве. Тарасије је одбацио и одлуке иконокластичког сабора из 754. године. Након тога патријарсима су упућени позиви за васељенски сабор.

Папи Хадријану I су упућени изасланици цара и патријарха са писмима у којим га позивају да лично допутује на сабор. Царица је папи изложила последице које је оставио иконоборачки став њених претходника на престолу, као и одлучност да подржи предање св. апостола и древних учитеља путем васељенског сабора.¹⁹⁸ Упутила је молбу папи да лично дође у Константинопољ ради обнове култа икона, јер би била изузетна част да се у кругу присутних свештеника појави уместо општеслављеног Петра. Ипак, ако његов долазак није могућ, замолила је да пошаље представнике, како убудуће не би било поделе у цркви. Присуство представника западне цркве дало би још већи ауторитет

---

¹⁹⁵ Исто

¹⁹⁶ Друга посланица патријарха Тарасија папи Адријану, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011.

¹⁹⁷ Посланица патријарха Тарасија источним патријарсима у Антиохију, Александрију, и Јерусалим, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 332-335, 334.

¹⁹⁸ Карташов, Сабори, 529.

васељенском сабору и означавало би приближавање два црквена центра после прекида изазваног иконоборством.

Папа је царевима одговорио знаменитом посланицом на латинском језику, 27. октобра 785. и она је уврштена међу списе који су се читали на сабору 787. године. Међутим, тада је била прочитана њена грчка верзија која је била делимично измењена и скраћена. Папа је исказао радост због царске намере да се искорени иконокластичка јерес, а значај тога биће толики да ће цар и царица од цркве бити сматрани за новог Константина и нову Јелену који су хришћанима дали слободу.¹⁹⁹ Хадријан познаје читав развој догађаја у вези са забраном икона, од Лава III, и посебно истиче колико су се римске папе залагале код царева да одступе од такве политике. Папа сматра да је значај икона у томе што се од њих људски ум узноси ка невидљивом величанству божанства, када посматра Господа у телу које је син Божији примио ради човечијег спасења.²⁰⁰ Његово божанство човек поштује духовно, а не обожава иконе како то тврде иконоборци. Иконе се користе као подсетник о томе кога човек поштује. Папа се обилато служи примерима из Старог Завета како би доказао да све што је установљено у црквама у, Божију част, је свето и треба да буде поштовано.²⁰¹ Такође користи и дела светих отаца ране цркве, који објашњавају икону, тј. лик Божији, а затим и изображавање сцена из светог Писма које у посматрачу изазивају дубоке емоције. Скрнављење иконе светитеља може се упоредити, као што то чини св. Јован Златоусти, са ругањем царској одећи или скрнављењем царевог портрета чиме се скрнави сам цар, прволик и његово достојанство. Али папа овде наглашава да се почаст не одају даскама или бојама, већ ономе кога слика приказује.²⁰² Неколико пута подсећа и колики значај су св. оци придавали Христосовом оваплоћењу да би објаснили како се на иконама приказује његов телесни живот који је одвојен од божанске природе јер је она човеку невидљива. Најбољи пример да иконе нису идоли јесте сам човек кога је Бог начинио по свом образу (лику) , па се поставља питање да ли је онда и човек идол. Свако изображење начињено у име Господа, или анђела, или пророка, или апостола, или мученика, јесте свето.²⁰³ Папа је саветовао да се, пошто је већ одлучено да

---

¹⁹⁹ Посланица папе Адријана, 350.

²⁰⁰ Исто, 353.

²⁰¹ Исто, 354.

²⁰² Исто, 356.

²⁰³ Исто, 357.

се иконе врате путем васељенског сабора, најпре баци анатема на "лажни сабор из 754. године". На предстојећи сабор је послао двојицу својих изасланика, архипрезвитера Петра и настојатеља Петра, презвитера обитељи Св. Саве. Иначе, посланица Хадријана И веома је битна за сагледавање односа Рима и Цариграда у овом периоду.

Папа је упутио посланицу - одговор и патријарху Тарасију, у којој износи замерке због начина на који је уведен у тако висок црквени чин, будући да је до тада био мирјанин у државној служби. Међутим, како је раније Тарасије изнео своје исповедање вере и намеру да се у цркву врате иконе, тако је и папа прихватио постављење патријарха.²⁰⁴

Позиви су упућени и источним патријарсима, у Јерусалим, Антиохију и Александрију. Они су се налазили у веома неповољном положају под арапском влашћу, у "неслободи и великом страху" не само за веру, већ и за голи опстанак.²⁰⁵ Због тога су царски изасланици морали да буду крајње обазриви. Источни монаси су организовали тајно саветовање на коме су формулисали посланицу цариградском патријарху. Они се радују и славе предстојеће обнављање Православне вере, истовремено захваљујући патријарху и царевима. Том приликом подсећају на речи цара Јустинијана I о двовлашћу - власти свештенства и царства, где се прво стара о небеском, а друго посредством закона управља земаљским.²⁰⁶ Свештенство и царство сада живе у слози, насупротив претходним годинама када су због иконоборачке поделе били предмет ругања и подсмеха за околне народе. У Цариград упућују синђеле двојице патријараха, Јована и Тому, који знају предање триапостолске катедре која једногласно прихвата шест васељенских сабора и одбацује самозвани седми из 754. године²⁰⁷. Такође, приложили су и синодику почившег патријарха Теодора јерусалимског која је требало да замени живи глас источних патријараха. После исповедања вере и одбацивања јереси које су биле у цркви од њеног настанка, патријарх Теодор је дао виђење о потреби за иконом. Апостолска и црквена предања уче да треба поштовати светитеље као служитеље, другове и децу

---

²⁰⁴ Посланица папе Адријана патријарху Тарасију, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 365-369, 368.

²⁰⁵ Посланица источних патријараха, 341.

²⁰⁶ Исто, 337.

²⁰⁷ Карташов, Сабори, 533.

Божију.²⁰⁸ Јер они су сачували православну веру, па када славимо њих доказујемо преданост богу. Господ је људима даровао као изворе спаса и мошти светитеља које немоћнима чине многа добра. Стога Теодор позива да се и светим моштима одаје почаст, будући да се сам Христос уселио у њих, о чему сведоче многобројна чудесна исцељења. Јерусалимски патријарх сматра да је основ иконопоштовања оваплоћење Божијег сина, а човек се поклања његовом образу.²⁰⁹ Тако треба поштовати и икону свете Богородице, светих апостола, пророка и мученика, чак и ако су дело неискусног уметника, јер је суштина да се поштују ради првообраза, а не материје. У престоницу су позвани и епископи константинопољске патријаршије.

После завршених припрема и доласка свештенства, одређено је да се сабор састане 31. јула 786. године у цркви Св. Апостола у Цариграду. Међутим, владајући кругови још нису били спремни за ову промену. Њих је чинила читава генерација израсла у иконоборачкој атмосфери за претходних пола века - војска, чиновништво, па чак и епископат, који су били васпитани у таквом духу.²¹⁰ Њима је била неподношљива помисао да поново могу да се уздигну монаси које су до скоро сурово прогањали. Нарочито су војни кругови били иконоборачки настројени, још увек верни духу политике Константина V, па су нашли себи ослонац међу епископима и тако је отпочела агитација против успостављања нове верске политике. Користећи сабор, иконоборачки део епископата је започео да одржава одвојена паралелна саветовања са војним лицима. То су углавном били војници престоничких гардијских пукова. Патријарх Тарасије је упозорио епископе да ће таква саветовања, и то без знања градског јерарха, бити кажњена канонском забраном, па су се они пасивнији примирили, али неки од истакнутих епископа су наставили са агитацијом. Уочи самог отварања сабора они су заказали скуп у предворју храма Св. Софије где су оштро иступили против одржавања сабора.²¹¹ Међутим, царица је одлучила да упркос томе сабор отпочне са радом. Једино што је учињено на том заседању је да су се патријарх и још неки епископи изјаснили у корист култа икона, а када се стигло до разматрања рада сабора из 754.године, у храм Св. Апостола је упала група војника који су штитили мишљење иконоборских епископа. Настао је метеж у

---

²⁰⁸ Посланица Теодора, 346.

²⁰⁹ Исто, 347.

²¹⁰ Карташов, Сабори, 534.

²¹¹ Исто

ком је вађено и оружје, а патријарху пређено смрћу.²¹² Преговори које је покушала да успостави царица нису успели, па је донела одлуку да се сабор повуче. Иконоборски епископи и војници су славили своју "победу", тј. победу иконокластичког сабора из 754. Међутим, та победа била је само привидна. Ирина је без проливања крви успела да умањи напетост, али никако није одустајала од циља. Она је бунтовнике у војсци вешто удаљила из престонице. Под изговором рата са Арабљанима, иконокласте је послала у Малу Азију, где су Копронимови ветерани или пензионисани или премештени, а на упражњена места регрутовани нови млади војници.²¹³ У Константинопољ је довела иконофилске трупе из Тракије које су имале задатак да бране престоницу. Тиме је било омогућено да се организује и до краја одржи VII васељенски сабор.

3) Однос Рима и Византије

Отуђење и неразумевање два хришћанска центра, Рима и Константинопоља, које је борба око икона у VIII веку још више подстакла, чини се највидљивије управо пред одржавање васељенског сабора. Највише података о овом питању даје посланица папе Хадријана I коју је упутио царевима Константину VI и Ирини као одговор на позив за сабор. Иначе, ова посланица је за потребе сабора преведена на грчки, али нешто скраћена, па је тек у IX веку папин библиотекар Анастасије, када је преводио саборска акта уочио да превод не одговара латинском оригиналу. Оно што је било изостављено углавном се односило на терминологију за коју су Грци сматрали да може да оспори сабор, а везано је било за папино негодовање поводом уздизања Тарасија за патријарха.

Оно што је уочљиво је да чак и у једном писму пријатељског тона радости због испуњења заједничког циља - повратка икона у цркву, папа не може да сакрије незадовољство и све оно што раздваја Рим и Цариград²¹⁴. Већ у уводу писма папа је опоменуо владаре да треба да се држе правоверних предања

---

²¹² Исто, 535. Iconoclasm, 78.

²¹³ Карташов, Сабори, 535.

²¹⁴ Острогорски, Рим и Византија, 165.

цркве св. Петра, старешине апостола.²¹⁵ Овим је наглашено право примата римске цркве у хришћанском свету, и право на наследство св. Петра. Наиме, папа не пропушта да помене св. Петра као старешину апостола који је први заузимао апостолски престо, а затим предао власт својим наследницима првосвештеницима. Рим заступа монархијски принцип управљања црквом, што за Византинце није прихватљиво.²¹⁶ Веома вешто, папа у беседи о значају икона, уплиће легенду о обраћењу цара Константина Великог ког је, наводно, крстио папа Силвестер. Ово је још један моменат где се истиче примат римског папе који потиче из старине. После одбране икона, Хадријан се још једном враћа на опомену Цариграду о првенству у цркви. Он улаже протест јер цареви називају патријарха Тарасија васељенским, а добро је познато која је прва катедра, те моли да се више не употребљава тај епитет за цариградског патријарха. У супротном, онај ко то чини могао би да се сматра јеретиком. Такође, искористио је прилику да од царева затражи повратак апостолској столици папских патримонија, тј, области у јужној Италији, које је одузео још Лав III, као и права посвећивања архиепископа и епископа у тим областима како не би долазило до раздора међу свештенством.²¹⁷ Овај део је један од оних који су пређутани на VII сабору како би све протекло без полемике.

На крају не пропушта да помене франачког краља Карла, који је папски "духовни саотац", као личност на коју треба да се угледају византијски цареви јер је захваљујући томе што је слушао папине савете постигао велике успехе. Желећи Карла да стави насупрот царевима из Константинопоља, истиче како франачки владар непрестано дарује римску Цркву, а вратио је и наслеђе св. Петра отето од Лангобарда.²¹⁸ Ово је очити наговештај великог уздицања папства на Западу, али и јасно, иако постепено, дистанцирање од Цариграда. Карло је, иначе, желео да се окористи грешкама које су византијски цареви начинили у Италији, и тиме постане једини покровитељ папства. Међутим, сада је Ирина, успостављањем мира са папом, на неко време придобила Хадријана на византијску страну. Папа је такође био задовољан поновним успостављањем везе са Истоком, иако се већ користио Карловим покровитељством, али је ипак хтео да му да до знања да не зависи само од њега благостање папског престола,

---

²¹⁵ Посланица папе Адријана, 350.

²¹⁶ Острогорски, Рим и Византија, 169.

²¹⁷ Посланица папе Адријана, 359.

²¹⁸ Исто, 361.

већ да су и старији, ромејски василеуси, на његовој страни.²¹⁹ Дакле, папа је желео сигурност са обе стране. Због тога Карло није био наклоњен том миру Византинаца и папе. Папино писмо сведочи да се у време иконоборства, као доба сукоба и прекида односа Истока и Запада, у Риму створила чврста самосвест о првенству власти које је догматски обавезујуће за целу цркву.²²⁰

4) Седми васељенски сабор 787. године

У пролеће 787. године када је створена повољна ситуација за одржавање васељенског сабора, царица је послала нове позиве јерархији. Овај сабор је сазван у Никеји у митрополијском храму Св. Софије, па је тако последњи који признаје источна црква одржан у истом граду у коме и I васељенски за време Константина Великог. Никеја је била погодна као град релативно близу престонице, а ипак удаљен од дворских сплетки, које царица, после завере из 786. свакако није желела. Између 24. септембра и 13. октобра одржано је седам седница, а сабором је председавао патријарх Тарасије. Сабор је био добро припремљен и журило се са доношењем саборских одлука због бојазни од нових иконоборачких акција²²¹. Делегати су били исти као и за прошли, неуспели, сабор. Царица и цар нису у Никеји били лично присутни, већ су имали заступнике. Присуствовали су само свечаној закључној седници 23. октобра на Магнаварском двору у Цариграду када су ставили потписе на одредбе сабора. Каснији патријарх, Нићифор, био је секретар сабора и он износи да је број присутних отаца био 350.²²² Међутим, број је достигао и 368 учесника, али максимум оних који су пуноправно ставили потписе није био већи од 308. Особеност овог сабора је било присуство великог броја монаха, чак 131, и били су под старешинством игумана Саве Студитског и игумана Платона Сакудеонског. Иако се приликом приступања саборским записницима говорило да монаси, исто као и царски чиновници, немају право одлучивања, ипак је на

---

²¹⁹ Карташов, Сабори, 573.

²²⁰ Исто, 529.

²²¹ Острогорски, Историја, 185.

²²² Карташов, Сабори, 536.

другом заседању донета одлука да им се да право гласа, тј, да свако ко присуствује сабору гласа за своје убеђење.²²³ Наиме, ово је било неуобичајено, пошто на IV и V сабор монаштво није ни позивано, а на VI их је био миноран број. Учешћем великог броја монаха требало је да се стави на знање да се деловање овог сталежа опет прихвата.

Сабор је отпочео беседом патријарха Тарасија, а потом је прочитана царска посланица. Константин VI и Ирина обратили су се саборским оцима указујући на околности сазивања сабора и на жељу да успоставе савршено јединство свештенства у читавом царству.²²⁴ За свој први задатак поставили су успостављање мира у цркви, остављајући по страни и војне и политичке послове. Цареви су позвали присутне све оце да искажу мишљење без страха, како би допринели да се што пажљивије разјасни истина и да се искорени свака несагласност међу црквама.²²⁵ Још једном је наглашено да је мисао о потреби за васељенским сабором потекла од патријарха Тарасија, те су је и остали јерарси прихватили и молили царе да се сазове сабор. Очито да је Ирина оваквом формулацијом желела да сабору да обележје чисто црквеног питања, без уплитања световне власти, и да тако одступи од политике својих иконоборачких претходника који су се директно и отворено мешали у догматске ствари.

Прво питање на сабору односило се на оне епископе који су у својим епископијама спроводили иконоборачке мере. У тој расправи, први пут се види стварно канонско разматрање према старим обрасцима васељенских сабора.²²⁶ Одлука о овом проблему била је отежана тиме што се испољило постојање две јасно одвојене струје. Прву је предводио Тарасије и она је била умерена, снисходила власти и тражила грађански црквени мир. Њој су припадали људи са државничким искуством који су иконоборство разумели као друштвено доживљавање и одушевљавање²²⁷. Они су сматрали да ће се то искоренити временом и уз компромис са одређеним личностима, па и са онима који су служили иконоборачкој страни. Може се рећи да се ова група водила политиком и државним интересима. Другу струју су оличавали монаси и занимала их је само црквена страна, тј. ревност у чистоти канона. Изгледало им је обавезно да

---

²²³ Исто

²²⁴ Константин и Ирина, 370.

²²⁵ Исто, 372.

²²⁶ Карташов, Сабори, 537.

²²⁷ Исто.

се из цркве одстране "болесни делови", без склоности да их лече снагом здравих.²²⁸ Ову струју заступали су игуман и монаси Студитског манастира.

Да би се колико толико дошло до усаглашавања ове две струје, ислеђивани епископи подељени су у три групе окривљених. Испитаници се нису добровољно јавили на сабор, већ су долазили по судском позиву, што је била санкција царске власти. Најпре се судило најлакшим случајевима и та суђења су била добро припремљена, па су испитаници после својих покајничких изјава поново бивали примљени у своја звања. Изјаве покајања сводиле су се на исповедање грешака и кајање због ружних речи о иконама изречених у заблуди, те поновно прихватање поштовања верских слика. Како је то патријарх Тарасије констатовао: Некад бивши тужиоци Православља постали су сад његови проповедници.²²⁹ Монашка страна захтевала је да се код сваког враћеног епископа назначи да се прима као онај који се преобратио из јереси.

На првом заседању разматрало се и питање епископа који су претходне године у престоници одржавали скупове против сабора. Сада је њихово оправдање било да су из читања патристичких списа схватили истинитост иконопоштовања, а раније су деловали услед незнања и неразумевања. У вези са њиховим случајем ни патријарх Тарасије није веровао у искрено преобраћење, па је поставио Лаву Родоском питање како је могуће да се после десет година службе тек сада, напрасно, уверио у исправност иконопоштовања.²³⁰ На то је добио одговор који је прилично логичан и коме се мало шта могло приговорити: непоштовање икона је било питање навике која је настала због општег новог васпитања, ново учење се укоренило, а они су га понели из школе. Сада су се изговарали и тиме да је савест надјачала јеретичко учење, па је одлучено да се врате у црквену заједницу. То је прихватио и Сава Студитски, међутим побунио се Јован, представник источних патријараха, који је рекао да је монасима нејасно на основу којих критеријума се може вршити пријем таквих лица, и да ли с правима свештеника и у њиховом звању. После читања Правила светих отаца и претходних сабора, још увек је било спорења око тога да ли епископима треба вратити сва права, тј. ово питање је зависило од степена њиховог деловања као иконобораца. Епифаније Катански, који је представљао грчку

---

²²⁸ Исто.

²²⁹ Исто, 538.

²³⁰ Исто, 539.

монашку емиграцију на Сицилији, сматрао је да нови јеретици треба да се изједначе са бившим јересима, па тек онда да им се суди.²³¹ Јер, иконоборство није мања или већа јерес, тј. јерес је јерес какво год имала име. Источни изасланици су још појачали ту квалификацију следећом изјавом: Ова јерес је гора од свих јер омаловажава Спаситељев домострој.²³² Међутим, велики број отаца је био за умеренији прилаз, изналазећи примере из прошлости када су се јеретици враћали у свој чин. Монаштво им је супротстављало писмо св. Атанасија који излаже праксу још од Александријског сабора 362. године у вези са аријанцима, где каже да им треба дати опрост, али не давати места у цркви, док онима који су заведени због сиромаштва или насиља треба дозволити рад у клеру. Због тога су сматрали да епископе треба питати јесу ли увучени у иконоборство или су својевољно ширили јерес. Ипатије Никејски, један од оптужених, одбацио је ово питање рекавши да су се они родили, одрасли и све време живели у тој јереси.²³³ Дакле, њихове кривице нема јер су у иконоборство доспели по инерцији. Тако је суд признао да их не треба третирати као учитеље јереси и да се могу вратити у исти чин, а ако су неискрени нека им Господ суди. Ипак, монаштво није одступало од свог тврдог става, па је убеђивање две стране потрајало док патријарх Тарасије, као нека врста посредника, није успео да приволи калуђере да дају пристанак за повратак иконоборачких епископа на њихове катедре.

Читаво ово неслагање на почетку сабора, означило је антагонизам у византијској цркви који се од тада може пратити током целе њене историје, а то је антагонизам између радикалне монашке струје, такозваних зилота (ревноских), која се строго држала канонских одредаба не пристајући на компромис, и умерене струје такозваних политичара, која се прилагођавала државним потребама и била спремна на сарадњу са световном влашћу.²³⁴ На овом сабору превагу је однела струја умерених.

Најтежа кривица приписивала се митрополиту Григорију Неокесаријском, као старом иконокласту и учеснику на сабору из 754. године. Упркос томе, и он је био спреман да се покаје и прихвати иконопоштовање, па је после дискусије враћен на своју катедру. Затим су биле прочитане посланице папе Хадријана

---

²³¹ Исто

²³² Исто.

²³³ Исто, 540.

²³⁴ Острогорски, Историја, 185.

упућене царевима и патријарху, као и посланице источних патријараха, и све су прихваћене од стране сабора.

Са четвртим заседањем је започела анализа библијских, богословских, патристичких и историјских дела које је требало да послуже као основ за утврђивање догмата иконопоштовања.²³⁵ Сабор је цитатима из патристичких списа доказивао природност и значај икона у религији, одбацујући лажни аргумент иконобораца против ликовне уметности уопште, а нарочито у области религије. Изнет је став да је "уметност живописа свети позив и никако не заслужује да се исмејава", као и да "Свети Оци представљају живописца као ствараоца благочестивог дела".²³⁶ Ако би се одбацивала религиозна уметност, као што то раде иконокласти, требало би одбацивати и дрводеље који праве крст, или каменоресце који обликују св. трпезу. Насупрот томе, саборски оци стављају Стари Завет, где је сам бог осветио уметност када је наредио Веселеили да припреми украшавање Скиније. Сабор је устао против прикривене јереси монофизитизма и дуализма која је провејавала одлукама сабора из 754. године и која је одбацивала светост свега што је материјално. Са уметношћу, уопште, сада се бранило и свако знање и деловање које је даровано од Бога ради његове славе. Најраширенију оптужбу иконобораца - против рукотворених икона, наспрам чега су стављали лик еухаристије, саборски оци су негирали тиме да "ниједан апостол, нити евангелист нигде није за бескрвну жртву рекао да је икона Христове плоти", тј. она то може бити само до њиховог преобраћења у истинску крв и тело Христово.²³⁷ Ако би се придржавали иконоборачких ставова, негирали би постојање светих дарова.

На сабору је било постављено и питање начина поштовања иконе, тј. да ли само дубоко уважавајуће целивање, или и клањање. Донета је одлука да је подобно и једно и друго, међутим, да то никако не сме бити служење, које приличи једино божијој природи. У Канонима сабора је чак прописана и анатема за оне који не целивају иконе.²³⁸

Због злоупотреба светих књига на сабору 754. године, овде је строго поштовано правило да се цитати ишчитавају из оригиналних књига, на чему је нарочито монаштво инсистирало. Приликом разматрања одредаба

---

²³⁵ Седам, стубова Премудрости, 154.

²³⁶ Карташов, Сабори, 541.

²³⁷ Исто, 542.

²³⁸ Седам стубова Премудрости, 248.

иконокластичког сабора, био је прочитан његов текст, а водила су га два лица као две стране, тј. један је читао оно што је одредио лажни сабор, а други је читао оповргавање онога што је у тим оредбама било лажно.²³⁹ Тако су сва места из св. Писма и верских књига које је Копронимов сабор лажно тумачио сада поново протумачена. Текст који је побијао одлуке сабора из 754. год. највероватније је саставио сам патријарх Тарасије. Међу светоотачким делима и житијима светих који су читани као доказ потребе иконопоштовања било је много сведочанстава о чудима која су произашла од светих икона и моштију.

Коначни Орос сабора прихваћен је на седмом заседању, 13. октобра. У њему се подсећа на повод за сазивање сабора и на дела која су предузета, затим се наводи Символ Вере и оповргавају се све јереси које су осуђене на претходних шест васељенских сабора. На крају, за вечита времена утврђује се догмат иконопоклоњења. Одлучено је да се иконично изображење чува јер је сагласно са црквеним предањем и јеванђеоском проповеди, те служи као потврда тога да се бог Слово, истинито, а не привидно очовечио.²⁴⁰ Иконе треба да се постављају ради поклоњења баш као што се постављају и изображења часног и животворног Крста. Оне могу бити начињене од украса или мозаика или било ког другог материјала, само ако су урађене на доличан начин, тј. нема речи о стилу и начину сликања икона. Могу се налазити у Божијим храмовима, на свештеним сасудама и одежама, на зидовима и даскама, у кућама, и крај путева, било да су иконе Спаситеља, или св. Богородице, или часних анђела и свих светих и праведних људи.²⁴¹ Што више верници посматрају иконе то се више побуђује спомен на прволикове и љубав ка њима, а самим тим је и већи повод да им се одаје целивање и поклоњење. Иконама се приноси тамјан и пале свеће у њихову част како се чинило и у старини, зато што част која се указује том лику досеже до првообраза и поклањајући се икони поклањамо се ипостаси изображеној на њој.²⁴² За оне који се осмеле да уче против саборских правила или да уводе новине супротне канонима, прописане су казне: ако су епископи или клирици, да буду збачени, а ако монаси или световњаци, да буду одлучени. Дакле, одредбе се заснивају на следећим основама: 1) основ за поштовање икона, а то је црквено предање; 2) неоспорив образац, а то је поштовање крста; 3)

---

²³⁹ Исто, 157.

²⁴⁰ Одлука сабора у Никеји, 382.

²⁴¹ Исто, 383.

²⁴² Исто.

место где треба изображавати иконе; 4) материјал икона; 5) објекти изображавања; 6) морални смисао указивања поштовања; 7) његова догматска основа и 8) црквена забрана за непослушне.²⁴³

Након окончања заседања прочитана је посланица патријарха Тарасија у име свих саборских отаца царевима Константину VI и Ирине, у којој се захваљују императорима што су дозволили одржавање сабора на ком је побеђена разједињеност и лажно учење. Потписујући записник, присутни оци су узвикивали анатему на оне који не поштују иконе, већ их називају идолима. Императори су називани новим Константином и новом Јеленом, а анатемисани су Теодосије Ефески, Сисиније Пастила, Василије Трикоав, Константин V Копроним, бивши патријарси Анастасије и Никита, јересијарси Јован Никомидијски и Константин Наколејски. Прослављени су патријарх Герман, Јован Дамаскин и Георгије Кипарски, које је својевремено анатемисао иконокластички сабор. Цареви су позвали учеснике сабора да дођу у Константинопољ. Царица Ирина је одредила последње осмо свечано заседање за 23. октобар у Магнаварском двору. На том заседању су у присуству царева, достојанственика царства и војске, прочитане саборске одлуке, а онда су их цар и царица потписали. Ирина је дала да се поново изради Спаситељев лик и постави изнад Халкопратије одакле је био оборен шездесет година раније за време Лава III.²⁴⁴ Сабор је донео и 22 канона, који су се углавном односили на симонију и распуштеност монаха и којима су анатемисане главне иконоборачке поставке.

Завршетком VII васељенског сабора поново је у цркви успостављен култ икона.

---

²⁴³ Карташов, Сабори, 544.

²⁴⁴ Исто, 545.

Закључак

Иконоборство VIII века произашло је из низа различитих фактора којима је повезницу дао зачетник Сиријске династије Лав III. Оно се развило у времену које је за Византију значило, слободно се може рећи, питање опстанка царства. Почетак VIII века обележава дубока криза како у унутрашњој тако и у спољној политици. Након неколико слабих и готово безначајних царева узурпатора које је постављала и смењивала војска, дошао је и званичан крај Ираклијеве династије, а царски положај је био девастиран. Истовремено, споља су били присутни константни напади Арабљана и Бугара. Лав III, уздигнут на трон од својих војника, спасао је царство које је било пред крахом услед арабљанске опсаде, што је било довољно да задобије подршку народа и крене у учвршћивање и обнављање царског звања низом реформи. Било је потребно уредити државу која је у претходном периоду била уздрмана на свим пољима и обезбедити стабилан и јак владалачки положај. У том контексту Лав III је ушао и у сферу црквених односа, покретањем питања о догматској легитимности култа икона. Отворено задирање цара у духовне послове, означило је поновно отварање питања односа државе и цркве, тј. примата једне од две стране, које је било присутно од самог оснивања царства.

Међутим, као што је већ речено, више фактора је овде имало удела. Близак додир са исламском и јудејском религијом, које су одбацивале свако идолопоклоњење и Византинцима деловале као духовније од хришћанства, утицао је на готово читав Исток царства. Када помињемо Исток, треба рећи да су многе црквене јереси (по деловању антииконичне) које су остале да тињају на овом простору, само чекале прилику да се опет испоље. Напослетку, ту је и сама личност цара Лава III, његово негрчко порекло и повезаност са културама Истока. Иконоборство су развили источни, малоазијски епископи, а цар га је преузео пошто му је било потребно оправдање за улазак у питање цркве. Како је на свим пољима желео да учврсти власт, то је укључивало и потпуну контролу над црквом као утицајном институцијом не само у духовној области, већ и као поседником велике финансијске моћи кроз знатне поседе земље. Едиктом из 730. године он је дао законску снагу новом црквеном учењу Званичним утемељењем

иконоборства отпочео је борбу која је највишу фазу достигла у време његовог наследника Константина V. Може се рећи да је иконоборство јединствена појава међу јеретичким учењима јер ју је успоставио лично цар, па се може назвати царском јереси.

У самој цркви полемике су се кретале од почетног питања да ли је поштовање икона идолопоклонство, до уласка у суштину христологије, тј. Христосовог оваплоћења. Ово друго је постало централна тема теолошких расправа, нарочито у време Константина V. Повезивање иконе и питања оваплоћења било је кључно у теолошком спору. Отварањем проблема оваплоћења, оживела су и питања утицаја јереси из ранијих векова цркве - аријанства, монофизитизма и несторијанства, јер су иконоборци под утицајем Константина V одбацивали оваплоћење као објашњење за постојање иконе. Он је ишао ка томе да чак обезвреди и стави под сумњу владајуће учење о два природата Христа и истакне ону божанску наспрам људске. Насупрот овоме је стајало иконофилско виђење христолошког разлога иконе, а чија је суштина да је Христосова слика потврда богооваплоћења, односно доказа самог хришћанства.

Иконоборачко учење добија црквено признање на сабору 754. године, чиме се успоставља потпуна власт цара над црквом. Она се манифестује његовом интервенцијом приликом постављања и свргавања највиших великодостојника, учествовањем у доношењу црквених канона, а као најизраженије испољава се у обрачуна са противницима. Положај патријарха био је потпуно обезвређен. Истакнуто је било супротстављање монаштва иконоборачкој политици, што је за последицу имало њихов прогон, уништавање манастира, и осипање монаха у Италију. С друге стране, њихово страдање од царске јереси довело је до тога да касније, на VII васељенском сабору добију значајан утицај.

Иконоборство је изменило и однос Рима и Византије. Он од тада добија тенденцију удаљавања, па чак и прекида. Иконоборачки цареви одузимају знатан део епископија у јужној Италији, а папе се окрећу западним франачким владарима који им пружају покровитељство.

Опадање покрета и рестаурација култа икона дошло је за време иконофилске царице Ирине као логичан корак после крајњег максимализма у претходне две деценије. VII васељенски сабор изнео је на видело нове односе

међу монашким струјама, истичући једну групу која се показала изразито нетолерантном према иконоборачкој јереси и уопште веома ригидном, и другу, која је била наклоњена политици компромиса. Оне ће у цркви опстати до данас. Сабор је успоставио догмат иконопоклоњења и потврдио икону као доказ оваплоћења Христа. У сукобу унутар цркве, побеђена је јерес иконоборства, а у борби цркве и државе превагу је однела црква. Држава је морала да прихвати да у црквеним пословима прави компромисе са духовним властима.

Извори

- Апологетска слова против опадача светих икона, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 291-317
- Цар Константин и царица Ирина најсветијим епископима сабраним на сабору у Никеји (787), Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 370-373
- Друга посланица патријарха Тарасија папи Адријану, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 328-331
- Друга посланица светог оца нашега Григорија II папе римског о светим иконама цару Лаву Трећем Исавријанцу, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 281-285
- Одлука јеретичког сабора у Јерији 754. године, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 318-322
- Одлука светог и великог сабора васељенског - другог у Никеји, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 381-384
- Канони Пето-Шестог васељенског сабора, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 205-233
- Посланица цариградског патријарха Германа епископу Томи Клавдиополском, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 250-262
- Посланица Германа цариградског патријарха Јовану синадском епископу, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 243-246
- Посланица источних патријараха патријарху Тарасију, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 337-342

- Посланица папе Адријана цару Константину и царици Ирени, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 349-364
- Посланица папе Адријана патријарху Тарасију, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 365-369
- Посланица патријарха Тарасија источним патријарсима у Антиохију, Александрију и Јерусалим, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 332-336
- Прва посланица светог оца нашег Григорија II ромејском цару Лаву Трећем Исавријанцу о светим иконама, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 271-281
- Саборна посланица Теодора, најсветијег патријарха јерусалимског, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 342-348
- Слово патријарха цариградског Германа о крсту и светим и пречистим иконама и против јеретика, а речено би у прву недељу светог поста, то јест православља, Васељенски сабори, Одабрана документа, књига 2, Превео и приредио Р.В. Поповић, Београд 2011. 263-270
- Страдање свете преподобномученице Теодосије Цариградске, Житија светих за месец мај, приредио Ј. С. Поповић, Београд 1974. 626-631
- Житије и страдање светог преподобномученика Стефана Новог, Исповедника, Житија светих за месец новембар, приредио Ј.С. Поповић, Београд 1977. 783-812

Литература

- Дагрон Ж., Цар и првосвештеник, студија о византијском "цезаропапизму", Слио, Београд 2001.
- Iconoclasm, Ninth Spring Symposium of Byzantine Studies, Birmingham 1975.
- Карташов, А.В., Васељенски сабори, Српска књижевна задруга, Београд 2009.
- Миљковић Б., Чудотворна икона у Византији, Византолошки институт САНУ, Београд 2017.
- Оксфордска историја Византије, Priredio S. Mango, Dereta, Beograd 2004.
- Острогорски Г., Историја Византије, Народна књига, Београд 1998.
- Острогорски Г., Однос цркве и државе у Византији, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 224-237
- Острогорски Г., Почети борбе око икона, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 121-147
- Острогорски Г., Повезивање питања о иконама са христолошком догматиком у списима апологета из раног периода иконоборства, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 148-163
- Острогорски Г., Рим и Византија у борби за култ икона, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 164-181
- Острогорски Г., Студије из историје борбе око икона у Византији, О веровањима и схватањима Византинаца, Сабрана дела V, Београд 1970. 9-117
- Седам стубова Премудрости - Историја Васељенских Сабора, Превео и приредио М. Станковић, Предањске студије, Београд 2008.
- Вајцман К. и група аутора, Иконе, Народна књига, Београд 1983.